

VÁLTOZO VALÓSÁGUNK

Életmód és művelődés Nógrád megyében

Az életmód iránt nagy az érdeklődés: a tudományos kutatók mellett a politikai, az ideológiai élet területének irányítói is egyre gyakrabban és tudatosabban foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Fontos számunkra, hogy az emberek hogyan tudnak élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a társadalmi, gazdasági változások, a kulturális viszonyok átalakulása megteremtett. Politikai jelentőségű kérdés az életmód szocialista vonásainak erősítése. Emberibb életet akarunk teremteni mindenki számára, mert csak a szocialista magatartás, erkölcs és életmód terjedése biztosíthat valódi szabadságot az embernek, ad lehetőséget az emberi értékek és képességek, a személyiség sokoldalú fejlesztésére.

Pártunk programnyilatkozatában meghatározta társadalmi fejlődésünk 15–20 évre szóló célkitűzéseit. E nemzeti programban a társadalom tagjai megtalálják életcéljaikat, törekvéseiket, s tennivalóikat is, hiszen körülményeiket, életmódjukat nem kétszen kapják, hanem maguk alakítják. Amikor a szocialista életmód tudatosabb alakítására gondolunk, akkor elsőrendű feladatként tartjuk számon, hogy az általános célok mellett megmutassuk a kisebb közösségek, egyének céljait, e célok teljesítésének lehetőségeit is.

Munkánkban abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a fejlett szocialista társadalom nemcsak több terméket, iparcikket, kenyeret, könyvet jelent, hanem jobbat, értékesebbet is —, s főként azt, hogy jobban tudjunk élni ezekkel a lehetőségekkel. Ebben egyre nagyobb szerepet kapnak a szubjektív tényezők: a termelő és a fogyasztó ember gondolkodása, magatartása, életvitele. Úgy látjuk, a politikai munka fontos kérdése, hogy harmonikussá tegyük a termelő és fogyasztó embert, összhangot teremtsünk a magán- és a közélet között.

A párt XI. kongresszusán, majd az azóta eltelt időben sok közéleti, politikai fórumon esett szó az életmód átalakításáról. A különböző eszmecserékben világossá vált, hogy ez a program társadalmi rendszerünk lényegéből fakadó lehetőség és követelmény. A szocialista fejlődés eredménye, amelynek révén a nagyobb gazdaság az értelmes emberi életet, az önmagát megvalósító embert szolgálja. Az alkotó, a tudatosan cselekvő, közösségi ember képességeit hozza felszínre, hasznosítja a társadalom érdekében.

A korábbi eszmecserékben fokozatosan tisztázódott, hogy ezzel a programmal nem ismeretlen új feladatot vállaltunk. A szocialista életmód fejlesztésének objektív feltételei (s részben elemei is) eddigi fejlődésünk során már kialakultak és hatnak. Másrészt élnek ma az emberek, mint harminc évvel ezelőtt. Rangja, becsülete van a munkának; az emberek biztonságérzete, a társadalmi igazságosság iránti igény, a felelős közéleti magatartásra törekvés kifejeződik értékrendjükben, gondolkodásukban, mindennapi munkájukban. Számottevően gazdagodtak az egyes emberek és a közösségek kölcsönös jogai és kötelességei. Ezeket a folyamatokat segítette, segíti a műveltség állandó gyarapodása, a művelődés társadalmi rangjának növekedése. A társadalmi viszonyokban, az életkörülményekben, az emberek gondolkodásában végbement változások nyomán belső szükségletté vált a szocialista vonások további erősítése.

II.

A megyében végbemenő változások lényegében megegyeznek az országos tapasztalatokkal; a mi munkánk abban tér el az országos méretekben folyó társadalomépítő tevékenységtől, hogy bonyolultabb körülmények, esetenként előnytelenebb feltételek között kell azt végeznünk. A századforduló, különösen a két világháború közötti időszak súlyos örökséget hagyott ránk.

Egyoldalú volt az iparszerkezet, az emberek igen nehéz fizikai munkával keresték meg a mindennapi kenyerüket. Az idelátogatók gyakran dicsérik a változatos nógrádi tájat; a hangulatos, dombos vidéken azonban nehezebben termett az élet, a kenyér. Évtizedekre szóló feladatot adott az egészségtelen bányászlakások, a rossz lakásviszonyok felszámolása, alacsony volt az iskolázottság: a felszabadulás előtt a felnőtt lakosság 8,6 százalékának nem volt módja iskolába járni. A korszerűtlen termelési berendezések, az alacsony termelési kultúra, az igényesebb, kulturáltabb életfeltételek hiánya miatt még a kedvezőbb időszakokban is jobban meg kellett dolgozni eredményeinkért.

A felszabadulás hozott döntő változást a megye társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális életében. Az újjáépítés utáni években is hosszabb ideig a hagyományos ipari központokban — a salgótarjáni medencében — a már meglévő ágazatokban növekedett az ipari termelés — a technika, a technológia, azonban sajnos, a régi maradt. A nehéz fizikai munka dominált, s még másfél évtizeddel ezelőtt is csak 142 gépi munkahely jutott ezer ipari foglalkoztatottra.

Az utóbbi évtizedeket a dinamikus átalakulás időszakaként tartjuk számon. Ebben az időszakban korszerűsödött a szocialista ipar szerkezete, jelentősen bővültek meglévő üzemeink és több új gyárban indult meg a termelés. A szénbányászat, a kohászat, az üvegipar mellett gyorsan fejlődő iparágak honosodtak meg: a híradástechnika, vegyipar, kábelgyártás, könnyű- és élelmiszeripar. Nemesak a létbiztonságot adó foglalkoztatottság módosult, de gyors fejlődésünk a termelési kultúra növekedését is eredményezte. Az ipar területi elhelyezkedése is arányosabb lett.

Ez az átalakulás, melynek eredménye a termelés növekedése, hatékonyságának javulása, természetesen hosszú folyamat. Korszerűbbek, jobbak lettek termékeink, fejlődtek az itt élő emberek élet- és munkakörülményei. A következő évtizedekben további nagyarányú korszerűsítést, bővítést tervezünk régi üzemeinkben, valamennyi gyárban fejlesztjük a termelési technikát, az alkalmazott technológiát. Az ipar mellett növekedett a mezőgazdaság termelése is: a szocialista nagyüzemi keretek — állami gazdaságok, termelőszövetkezetek —, az új gépek, vegyszerek, a korszerű termelési rendszerek nagyszerű lehetőségeket biztosítanak. Így kedvezőtlen adottságaink között is ugrásszerűen nőttek a termésátlagok, alapvetően megváltozott a mezőgazdasági munka jellege, a szövetkezeti parasztság élete.

A nagy társadalmi, gazdasági átalakulások fokozottabb figyelmet, tudatosságot igényeltek és igényelnek. A legnehezebb szervező, beruházó munkánk közepette sem feledkezhetünk meg az itt élő emberekről, gondjaikról. A jövedelmek, a lakásviszonyok javítása, a gyermekintézmények bővítése, a kulturális, a szociális-egészségügyi ellátás fejlesztése, a kereskedelem, a szolgáltatások javítása állandóan napirenden levő feladat.

Igen szembevetendő a megye településeinek, s különösen két városának fejlődése. A régi Salgótarjánról hadd idézzek fel egy negyven évvel ezelőtt írott polgári szociográfiából: „A bányászlakás, amelyben tízen laknak, szomorú bútorokkal, repedezett szekrényekkel van berendezve. Három székük van tízüknek. Egy öregasszony, bányász fia, ennek felesége és hét gyerekük él itt. Az öregasszony 14 gyermeket szült. Ebből 12 halt meg, legtöbbje fiatal korban. A férfi készségesen mutatja, melyik gyerek hol alszik a padlóra leterített pokrócokon. A szülők ágyában kettőjükön kívül még egy ötéves kislány és egy hatéves kislány alszik, a nagymama ágyában egy hatéves unoka a hetvenéves öregasszonnyal együtt, s a szobában éjszaka több a gyerek, mint a levegő... Salgótarján ugyan ipari város, civilizált és modern, de vízvezetéke nem minden városrészen van, s vannak telepek, amelyeket úgy építettek, mintha építjük a bacilusok otthonát, az emberek börtönéül alkotta volna. Onnan tör a város ellen a járvány, a düh, a panasz”.

A Szabó Zoltán által leírt „cifra nyomorúság” már a múlté, a megye, a város dolgozóinak élete azóta alapvetően megváltozott. A mai Salgótarján a felszabadulás utáni dinamikus fejlődés eredménye. Átfogó terv megvalósítása nyomán bontakozott ki a szocialista munkásváros új arca, korszerű városközpontja. A lakások kétharmada a háború után épült, a változások mértékét hiven jelzi, hogy míg a felszabadulás előtt száz lakásban, átlagosan 125 család lakott, ma 102 családnak jut ugyanennyi lakás. Az új otthonok nagyobbak, egészségesebbek, nagy részük összkomfortos. A lakások mellett új üzletsorok, kulturális intézmények épültek, 10 éve működik a 600 ágyas megyei kórház és egy éve az új rendelőintézet, sportcsarnok stb. A tárgyi feltételek javítása mellett nem feledkeztünk meg a szükséges tartalmi változásokról sem. Az egyetemes emberi, s a szocialista kultúra értékei iránt fogékony, az alkotást tisztelő légkör bontakozott ki; élénk a képzőművészeti élet, a rendszeres színházi program, a bővülő szórakozási lehetőségek is hozzátartoznak a város alakuló szellemi arculatához. Hasonlóan gyarapodik másik városunk, Balassagyarmat is.

A munkáslakta települések kolóniáiból évente ezrek költöznek új otthonba. A régen ugyancsak szegényes mezőgazdasági körzetekben gyorsan gyarapodott a lakosság. A nagyüzemi mezőgazdaság nagyszerű lehetőségeket teremtett. Növekedett a korszerűen, szépen, izléselesen felszerelt új otthonok száma. Ez természetesen nemcsak lakáscserét jelentett. Először a rádió, a háztartási gépek, a hűtőszekrény, a televízió lett a falusi otthonok természetes tartozéka, ma a motorizáció gyors növekedésének korszakát éljük. Megváltozott a falu képe: a közművesítés, a javuló egészségügyi és kulturális ellátás, a nagyobb áruválaszték jobb életfeltételeket teremtett.

III.

Ebben az átalakuló világunkban fontos szerepet kapott a művelődés. A lenini kulturális forradalom feladatainak megoldása megyénkben hosszabb ideig azt jelentette, hogy a művelődés alapvető feltételei mindenki számára biztosítva legyenek. A felszabadulást követő években tömegek pótolták iskolázottsági hiányaikat, ismerkedtek meg a kultúra igazi, embert gazdagító értékeivel. A műveltségi színvonal gyors növekedését, s egyben hátrányaink mértékét jelzi az iskolázottság alakulása: míg 1949-ben felnőtt lakosságunknak csak 13, ma 52 százaléka rendelkezik általános iskolai végzettséggel. Az érettségizettek aránya 28 évvel ezelőtt mindössze 2,7 százalék volt, ma eléri a 13,1 százalékot, s ugyanebben az időszakban négyszeresére emelkedett a felsőfokú végzettségűek aránya.

Ennek a fejlődésnek a hatása újabb kulturális igények jelentkezésében is nyomon követhető. Az elmúlt tíz évben a szellemi és munkásfoglalkozású családok kulturális kiadásai két és félszeresére emelkedtek. Négy év alatt duplájára növekedett a megyében működő könyvesboltok forgalma: minden negyedik nógrádi lakos rendszeresen olvasó könyvtári tag. Évente ezer lakos közül háromszázan jutnak el színházba, országosan is kiemelkedő a tárlatlátogatók aránya, ezer lakos közül 263-nak van rádiója, 248-an rendelkeznek televízióval, s ma már nem számít luxuscikknek a magnetofon, a lemezjátszó. Az élénkülő szellemi élet, a bővülő alkotó kapacitás jele, hogy a közelmúltban több jó színvonalú kiadványt jelentettünk meg, egyre gyakrabban adunk otthont országos jellegű tudományos tanácskozásoknak. Elkészült a megye történetét feldolgozó négykötetes, tudományos igényű monográfia, gyarapodott a helytörténeti munkák száma. Megyénkben két folyóirat jelenik meg: két évtizedes múltra tekint vissza a Palócföld, mely társadalompolitikai, kulturális, művészeti jellegű, s nyolcadik évfolyamába lépett elméleti folyóiratunk, a Nógrádi Szemle, mely elsősorban a gyakorlati politikai munkához nyújt segítséget. Ezek a kiadványok jól egészítik ki az országos fórumokat, s megfelelő publikációs alkalmat is jelentenek (többek között a megyében élő értelmiség számára).

Napjainkban a megye és a városok, községek vezető testületeiben tovább erősödött, tudatosodott a művelődés és a műveltség fejlesztésének szándéka. Türelvéseink között a hátrányok leküzdése mellett egyre nagyobb szerepet kapnak a jövőt

alakító, holnapot formáló tervek, kezdeményezések. Átfogó programok születtek a közoktatás, a közművelődés, a tudományos munka fejlesztésére; napirenden van a közönségnevelés és a művészeti alkotómunka lehetőségeinek további javítása is. Jól tudjuk: a kultúra létezik, fejlődik ott is, ahol nincs szocializmus. De azt is érzékeljük: a szocializmus a kultúra — a tömegek kultúrája — nélkül elképzelhetetlen.

Általánossá tettük az általános iskolát. Most azon munkálkodunk, hogy az iskolák között meglévő színvonalkülönbséget csökkentjük, hogy a falusi gyerekek ne legyenek hátrányosabb helyzetben a városiaknál, hogy minden család gyermekeinek azonos lehetőségeket biztosítsunk az alapok megszerzéséhez. Ez utóbbi nem kis munkát jelent: a kisebb településeken kevés a jól képzett pedagógus, több a gyengén felszerelt, korszerűtlen iskola.

A megyében az általános iskolát elvégezve a fiatalok 75—80 százaléka tanul tovább. Növekedett a felsőfokú iskolákba való felvétel aránya. Fokozatosan sikerül érvényt szerezni a permanens művelődés követelményeinek. Sokan rendszeresen tanulnak a munka mellett. A társadalom sokféle kedvezményrel, erkölcsi és anyagi ösztönzővel támogatja törekvéseiket. Ezt mutatja, hogy például a felnőttoktatás mai legnépszerűbb formái közé tartozik a szakmunkások szakközépiskolája. Figyelemre méltó azonban, hogy a korábbi évekhez képest változott a művelődés indítéka: nőtt a különböző közösségek — brigádok, család, baráti kör — ösztönző ereje.

A kulturális munka jellegének változását mutatja a közművelődés számos új vonása is. Alighanem a legfontosabb ezek közül, hogy nem csupán a műveltség gyarapítását vallja céljának, hanem olyan társadalmi légkört kialakítását, amelyben az értelmes emberi élet igényeinek kielégítésén van a hangsúly. A szocialista művelődés ma a közösségért végzett munka rangjának növekedését szolgálja. A fogyasztási javak megszerzésében és használatában az ésszerű mérték, a tényleges szükségletek érvényesülését segíti. Ezért a közművelődés ideológiai, politikai tevékenység, a szocialista tudatformálás fontos eszköze, s mint ilyen, nélkülözhetetlen szerepet játszik a szocialista demokrácia, s a termelési kultúra fejlődésében is. Ezért is nő a művelődés iránti belső igény, fokozódik a lakosság kulturális érdeklődése. Elsősorban természetesen az iránt a kultúra iránt, amely a mindennapos élettevékenységet, a munkát, a közeleti tevékenységet, az emberi kapcsolatok átalakítását szolgálja.

Mindez többféle változást is jelent a gyakorlatban: gazdagodik a termelési, műszaki ismeretek révén a műveltség köre, a kulturális intézmények mellett nagyobb szerepet kapnak a munkahelyi mozgalmak, a családok, az ismeretterjesztés, a könyvtár-sítás, a kiállítási program utat talált a munkahelyekhez.

Ugyanakkor élénkülnek korábbi kulturális mozgalmaink: sikere van az Olvasó Népért mozgalomnak, gazdagabb a honismereti körök tevékenysége. Növekedik a tartalmas programmal működő klubok száma. Népszerű a falun élők sajátos hagyományápoló mozgalma is. A népdalkörökben a legkülönbözőbb foglalkozású és korú emberek szórakoznak, művelődnek együtt. Ezek a körök a közösségi szemlélet alakításában is fontos szerepet vállalnak, de a valódi értékek feltárásában, megőrzésében és a szocialista kultúra formálásában is lényeges tényezők.

Úgy látjuk, terveinkben fokozottabban számolhatunk azzal, hogy a családok, kisebb közösségek tevékenységében, kiadásai-ban nagyobb helyet kap a művelődés, a munka és művelődés erőteljesebb kölcsönhatása bontakozik ki.

A fejlett szocialista társadalom építésében tovább növekszik az értelmiség társadalmi szerepe, gazdagabb, tágabb körű lesz az értelmiségi hivatás. Főként a kommunista értelmiség vállal ma szerepet — a termelési, egészségügyi kultúra, az állampolgári ismeretek terjesztésében. A Tudományos Ismeretterjesztő Társaság, a Műszaki- és Természettudományos Egyesületek Szövetsége gazdag programja, növekvő bázisa mutatja, hogy e szervezetek értékteremtő és értékközvetítő munkájában sok szakember talál hivatásának megfelelő közéleti, cselekvési lehetőséget. Bővül az értelmiségi tevékenység hatása a személyes példamutatás, a kulturális igények felkeltése révén is.

A közművelődés megújuló gyakorlata egyre szélesebb társadalmi bázisra épülhet. Az egy évvel ezelőtti országgyűlési vitában elfogadott közművelődési törvény egy újfajta állampolgári magatartás jegyeit körvonalazta akkor, amikor a művelődést nemcsak jogként, hanem az állampolgárok erkölcsi kötelezettségeként is értelmezték. Így a közösség és az egyén érdeke találkozik, a művelődés a közösséghez való tartozás új formája lesz.

Az életmód szocialista vonásainak fejlesztése számunkra lényegében egyet jelent a munkásság, az annak legöntudatosabb rétegei által képviselt értékek, jellemző vonások általánosságát tételével. Munkánkban természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül más társadalmi rétegek — elsősorban a falun élők, a fiatalok, a nők — kulturális igényeit, törekvéseit sem.

A megye életében végbement változások révén tovább nőtt a munkásság társadalmi súlya, politikai, gazdasági szerepe. E folyamatok kibontakozásában fontos a megye gazdag, értékes

munkásmozgalmi hagyományainak hatása is. A legöntudatosabb, legszervezettebb munkások a politikai helytállás, az osztályszemlélet, a hazafiság, az internacionalizmus számos szép példáját adták a két világháború között, a felszabadító harcokban, a szocializmus építésében. Salgótarjánban értékes munkáskulturális hagyományként tartjuk számon az olvasóegyleteket, a munkásszínházi- és dalköröket, kórusokat, zenekarokat.

1971-ben az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének irányításával a salgótarjáni munkások körében széles körű művelődés-szociológiai vizsgálatot végeztünk. Ez alkalmat adott szélesebb társadalmi összefüggések feltárására is. Az akkori vizsgálat ma is aktuális, egyik legfontosabb tanulsága, hogy a munkásságon belül a nagyüzemi munkásság a meghatározó. Különösen fontos, hogy a nagyüzemi munkások legjobbjai körében — a szocialista brigádok tagjai, a szakmunkások, az érettségizettek között — alakultak ki a munkában, a közéletben, a művelődésben az előremutató, értékes vonások.

Az elmúlt években nőtt a szocialista módon végzett munka rangja. Ismét fellendült az újitómozgalom, értékes kezdeményezésnek bizonyult a Dolgozz Hibátlanul-mozgalom, a munka önértékelése. Jelentős politikai energiákat hoztak mozgásba a munkaverseny-mozgalmak. A végzett munka mennyisége mellett egyre nagyobb szerepet kap annak minősége is. A termelőberendezések korszerűsítése nemcsak fegyelmzett és több, hanem jobb munkát is igényel. Mindez egyre nagyobb hangsúlyt ad a szakmai művelődésnek. A munkások 37—38 százaléka szakmunkás, de még tovább nő a jól képzett szakemberek iránti igény.

A nagyüzemekben a középtávú, az éves gazdasági és művelődési tervekben fontos helyet kap a munkástovábbképzés. Egy-egy nagyobb vállalatnál évente 2—3000 dolgozó vesz részt ismeretbővítő, megújító vagy specializáló képzésben. Legnagyobb ösztönzést ehhez a nagyarányú rekonstrukciók, a termékszerkezet változásai adják. A jövőben arra törekszünk, hogy a dolgozók jobban ismerjék az egész gyártási folyamatot, növekedjen termelési készségük, a specializálódásból adódó monotonia feloldására nagyobb legyen a lehetőség.

Fokozatosan fejlődik a szocialista demokratizmus, ebben a munkahelyi, az üzemi demokrácia bővítésének kulcsszerepe van. Rendkívül értékesnek tartjuk, hogy a dolgozók, a lakosság mind nagyobb köre vesz részt a fontosabb döntések előkészítésében, meghozatalában, hiszen ez kedvezően hat terveink megvalósítására, a közösség érdekeit szolgáló közintézmények fejlesztésére, a kulturáltabb életfeltételek gyarapodására. A közéletben való részvétel természetesen nagyobb politikai műveltséget, realisabb társadalomszemléletet, a közösség érdekeinek alaposabb ismeretét követeli meg. Ezért a munkásosztály ideológiai, politikai műveltségének gyarapítása érdekében sokirányú munkát kell végezni.

A felelős társadalmi magatartás normáinak terjesztésében kulcsszerepet töltenek be a szocialista brigádok. A mozgalom hatóköre gyorsan nőtt. A mennyiségi növekedés mellett azonban az utóbbi években egyre több gondot fordítunk a minőségi szempontok érvényesítésére. A szocialista brigádok kezdeményező, mozgósító ereje döntő szerepet játszik a versenymozgalmak sikerében. Jól mutatja ezt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére tett felajánlások széles köre és megvalósításának eddigi eredményei.

A szocialista brigádokban kialakult közvélemény a munkásművelődés legfontosabb ösztönző ereje. A nagyüzemekben működő nagyobb múltú szocialista közösségekben a művelődésszervezés formális mozzanataival szemben új igények alakultak ki. Gazdagodott tevékenységük szerkezete: irányítják, szervezik önképzésüket, segítik a kevesebb tapasztalattal rendelkező kollektívákat. Figyelemre méltó kezdeményezés, hogy egyes bányászbrigádokban munkatársaik gyermekeinek tanulásával is törődnek, érdeklődnek iskolai munkájuk, ambícióik iránt, támogatják a segítségre szorulókat, egyengetik a tehetséges fiatalok útját. Más közösségek erejét pedig az mutatja, hogy belső igényből utasítják el a formális, látszatvállalásokat, maguk követelik meg társaiktól a rendszeres művelődést.

Kialakulóban van a munkásművelődés fejlődésének új periódusa. Ebben a műveltséggyarapodás nem csupán a kultúra terjedését, hanem az osztályszemlélet erősödését, az új társadal-

mi értékrend kialakítását, az értelmes emberi élet, a termelés, a szocialista demokrácia igényeinek kielégítését is szolgálja. Nem véletlen, hogy megyei pártbizottságunk a következő hetekben megtárgyalja a munkásművelődés tapasztalatait, s megvitatja a további terveket.

A bevezetőben említettem: a megye adottságai, a múlt öröksége és az átalakulás üteme időnként bonyolultabbá tette munkánkat, s talán több nehézséget is támasztott, mint általában az országban. Őszintén meg kell mondanunk: céljaink megvalósításához bizonyára nem mindig a legmegfelelőbb eszközöket alkalmaztuk, s nem mindig a szükséges tudatossággal és körültekintéssel kezeltük dolgainkat. Van szép számmal megoldásra váró feladat előttünk. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a gazdasági munka hatékonysága nem eléggé dinamikusan fejlődik. Az ipari és mezőgazdasági termelés struktúrájának változása, a technológia korszerűsítése, a beruházások jellegének módosulása fontos lépések. Ma azonban még nem mindenütt ismerték fel az ezzel összefüggő sokoldalú feladatokat. A munka egyre inkább természetes életszükséglet, de a minőségi munka még a szükségesnél kevesebbek számára igazán fontos. Pontosabban: mint fogyasztók elvárjuk a minőségi munkát, a kiváló minőségű terméket, mint termelők viszont elnézőbbek vagyunk a hanyag, a pazarló, az igénytelen termeléssel szemben. A mi körülményeink között az ésszerű takarekosságnak különösen nagy jelentősége van.

Tovább kell dolgoznunk a szocialista demokrácia fejlesztése érdekében is. Nem a fórumok számát kívánjuk növelni, hanem tartalmasabb működésükhöz kell több segítséget adni. Növelnünk kell a közéletben rendszeresen részt vevők körét. Az embereknek a tulajdonos jogán érdemben kell beleszólniuk munkahelyük, közösségük ügyeibe. A társadalom érdekében vállalt felelősséget növeljük, ha nem engedünk teret a közömbösségnek (a „ne szólj szám, nem fáj fejem” ódivatú bölcsességének). A közösség és az egyén egyaránt gazdagabb lesz, ha az „enyém, tiéd” helyett a „miénk” irányítja tetteit. Ma még gyakran ütközik össze a kétféle érdek —, noha elvben a társadalmi érdek primátusát kevesen vitatják. Többet kell tennünk a véleményt nyilvánítás tudatosságára, tartalmasabbá tételére érdekében is. A köz ügyeiben szót emelni kötelesség és felelősség!

A lakosságunk művelődésében és életmódjában végbemenő kedvező változás természetesen nem jelenti azt, hogy kulturális törekvéseink utat találtak a társadalom minden rétegéhez. Társadalmi terveinkben, napi munkánkban egyaránt számolni kell azzal, hogy sokan vannak, akik naponta órákat töltenek vonaton, buszon, lakó- és munkahelyük között — ezzel pihenési, művelődési lehetőségeik csökkennek. A megye lakóinak jelentékeny része kis településeken lakik: az apróbb falvak jelentős részében szegényesek a művelődési feltételek, így azután sokan a kocsmában keresnek kikapcsolódásra alkalmat. Vannak, akik sokat keresnek, de nincs idejük és igényük jövedelmük hasznos elköltésére: szép házukat még nem lakják, szabad idejüket nem tekintik valódi értéknek. A munkaidő csökkenése, a 44 órás munkahét bevezetése — közismert módon — náluk sem mindenki számára a pihenés, művelődés lehetőségeit, hanem a társadalom egyes csoportjaiban az újabb munkavállalás alkalmait növelte. Nem kevés azoknak a száma, akiknek programjában erejüket meghaladó célok szerepelnek. Más indítékú a fiatal házaspárok gondja, az otthonteremtés gondjaival birkózók problémája: közülük sokan kulturális vágyaikat elnapolják, így ma még keveset kapnak a kultúra, a művelődés örömeiből.

Vázolt gondjaink megoldása egyúttal jövőre vonatkozó terveink is. Megvalósításuk társadalmi, gazdasági fejlődésünk függvénye — de egyben feltétele is. Tudatos, fegyelmezett munkára, összehangolt tevékenységre van szükség. Sokféle eszköz, sok jószándék, cselekvő akarat segít ebben, hiszen a XI. kongresszuson elfogadott program — nemzeti program.

Géczi János,
az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának
első titkára

A Salgótarjánban rendezett Életmód és művelődés című nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadás. Szerkesztett változat

Szocialista életmód és művelődés

Néhány éve az életmód kérdése az érdeklődés középpontjába került. Ennek okát részben abban kell keresnünk, hogy a társadalom gazdasági fejlődése elért egy olyan színvonalat, amikor már nem pusztán az elemi létszükségletek kielégítése van napirenden, részben abban is, hogy közösség és egyén egyaránt szembekerül azzal a problémával, mit jelent szocialista társadalomban élni, dolgozni és gondolkodni.

1.

Ezekhez a társadalmi folyamatokhoz kapcsolódva a hazai társadalomtudományi kutatás egyik kiemelt témája lett az életmóddal való foglalkozás, amelynek kialakult a középtávú terve is. E terv kidolgozása során szükséges volt meghatározni — ha csak provizorikusan is — az életmód fogalmát. E szerint az életmód „az emberek azon tevékenységi-magatartási rendszere, amelyet több-kevesebb tudatossággal, életük formálására, különböző szintű szükségleteik kielégítésére szerveztek”. Ez a meghatározás kiemeli a tevékenységi-magatartási rendszert, amely kapcsolódik, de nem azonosul az életformával, életstílussal vagy az életminőséggel, és választ ad arra a sokat vitatott kérdésre is, hogy az életmód függ az életkörülményektől és az életszínvonalától anélkül, hogy azokkal egybeesne. A definíció megjelöli azt a célt is, amelynek érdekében a tevékenységi-magatartási rendszer kialakul és működik, mert középpontba állítja a szükségletek kielégítését. Természetesen különböző szükségletekről lehet szó, maga a meghatározás nem állapít meg hierarchiát e tekintetben. A harmadik eleme a meghatározásnak a több-kevesebb tudatosság, az életmód kérdését összefüggésbe hozza az ideológiai tényezőkkel. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a definíció elsősorban munkahipotézisként szolgál, de úgy hiszem, kiemelt három elemét el kell fogadnunk, éspedig nemcsak a tudományos kutatás, hanem a gyakorlati, művelődéspolitikai tevékenység alakítása szempontjából is. A meghatározás premisszája, hogy az életmód nem időtlen fogalom, korhoz és társadalomhoz kötődik, tehát történelmileg, társadalmilag változik, függ a szükségletek gazdaságilag-technikailag kialakult szintjétől és az adott osztály, réteg, csoport értékrendszerétől.

A tudományos kutatás ma még elsősorban az életkörülmények, a jövedelmi és fogyasztási viszonyok és az egészségügyi helyzet szempontjából vizsgálja az életmódot. A tudati tényezőkkel egy másik kutatási irányunk foglalkozik, de a kettő között még nem alakult ki megfelelő együttműködés, s talán ez a mostani tanácskozás ebben is segít.

Az utóbbi időkből némelyek attól tartanak, hogy elméletben és a gyakorlatban az életmód egyik vagy másik elemét kiemeljük, s ezzel veszélyeztetjük a komplex megítélést. A figyelmeztetések főleg közgazdászok, szociológusok részéről hangzanak el, és arra irányulnak, hogy az életmód problematikájának megítélésekor ne hanyagoljuk el az olyan objektív tényezőket, mint amelyek a társadalom gazdasági helyzete, a lakáskörülmények, a jövedelmi viszonyok, a környezet stb. Ezzel szemben a szélesebb közvéleményben főleg a tudati és életstílusbeli kérdések kerülnek előtérbe, amikor a kispolgáriságról, a dzsentri életformáról vagy a fogyasztói ideálok átvételéről van szó. Van egy másik ellentmondásos ítékezés is. Némelyek túlhangsúlyozzák a szabadidős-tevékenységeket, vagy ezeket nem is sorfolyják az életmód-kategóriába, mások tagadják a szabadidős-foglalkozások vizsgálatának és alakításának szükségét is.

Ezekkel a végletekkkel szembe kell szállnunk, s kutatásban és gyakorlatban a komplex megközelítést kell érvényesítenünk, tehát az objektív és szubjektív, az anyagi és szellemi feltételeket és minden élettevékenységet tekintetbe kell vennünk, amikor a helyzetet felmérjük, a problémák megoldási alternatíváit kidolgozzuk.

Ez esetben az a feladatunk, hogy az életmódról, a kultúra és elsősorban a szellemi kultúra szempontjából szóljunk, pontosabban arról, hogy miként befolyásolja a művelődés az életmód alakulását. Ez a kérdésfelvetés már önmagában is egyol-

dalú, s ezt az egyoldalúságot vállalnunk kell. jól tudva, hogy a művelődés ügye sem függ egyedül csak a szubjektív feltételektől.

2.

Amikor szellemi kultúráról szólunk, nem pusztán a tudomány, az irodalom és a művészetek eredményeit és alkotásait értjük rajta, hanem az ezekről a tevékenységekről való társadalmi reflexiót és azt a hatást, amely a szellemi kultúrát nem szakítja el az anyagi kultúrától, és főleg a világnézettől, magatartástól és életmódtól.

A műveltséghez való viszonyt össztársadalmi méretekben mindenekelőtt az oktatás és a közművelődés nyújtotta kulturális lehetőségek igénybevételével mérhetjük. Kezdjük az oktatással. 1975-ben a 10 évesnél idősebb népességből nem járt iskolába 1,5 %, 15 évesnél idősebből az általános iskola nyolc osztályát végezte el 58,2 %, érettségizett 17,6 % és a 18 évesnél idősebből felsőfokú végzettséggel rendelkezett 5,1 %. Ha a múlttal akarjuk összehasonlítani, akkor elég, ha az 1949-es adatokat idézzük, amelyek szerint a 10 éves és idősebb népességből nem járt iskolába 4,8 %, a 15 éves és idősebből az általános iskola nyolc osztályát végezte el 20,6 %, érettségizett 5,5 %, és a 18 évesnél idősebből felsőfokú oklevelet szerzett 1,7 %. Különösen feltűnő a fejlődés az elmúlt 30 évben az általános iskolát végzetek kategóriájában, ami arra utal, hogy éppen a nagy tömegek műveltségi szintje emelkedett, de jelentős a változás a közép- és felsőfokon is.

Ha azt akarjuk tanulmányozni, hogy az iskolai végzettség színvonala hogyan hat az emberek életmódjának alakítására, akkor mindenek előtt a foglalkozási, a háztartás-statisztikai, a fogyasztási és időmérlegbeli adatokból tudunk következtetni.

Az iskolázottsági színvonal emelkedése hozzájárult a magasabb általános műveltséget és szakképzettséget igénylő munkakövetelmények teljesítéséhez. Az ipar korszerűsítése, a mezőgazdaság technikai fejlődése kulturáltabb és képzetesebb munkásokat követelt. s ilyen módon a tudományos-technikai forradalom, a gazdasági fejlődés és a kulturális forradalom célkitűzései egybeestek. a fejlődés mai fokán azonban újabb ellentmondások támadtak a tudományos-technikai forradalom követelményei és egyes rétegek általános műveltsége és szakképzettsége között, s ezek a gazdasági tevékenység fejlesztése szempontjából is súlyos nehézségeket jelentettek.

A fejlődés első szakaszában a lemaradást nemcsak a nappali iskolák kapuinak a munkások és parasztek előtti megnyitásával akartuk eltüntetni, hanem azzal is, hogy a dolgozók számára lehetőséget nyújtunk a továbbtanulásra. Így alakult ki az esti és levelező oktatás különböző fokokon. Azóta ellentmondások fejlődésnek vagyunk tanúi. A csökkenés 1960. után jelentkezett a dolgozók általános iskolájában, 1965. után a közép- és felsőfokú oktatásban. 1960-ban 200 063 fő vett részt az iskolarendszerű felnőttoktatásban: a beiskolázottak 9,5 %-a. A helyzet azóta javult: 1974-75-ben 255 110 fő, a beiskolázottak 12,2 %-a jár a különböző fokú iskolákba. Fejlődés mutatkozik a szakképzés szervezésében is. A javulás elsősorban a Központi Bizottság oktatási és közművelődési határozata után következett be, ami azt bizonyítja, hogy politikai intézkedéssel jelentős eredményeket lehet elérni a művelődésben is, ha azokat megfelelő gazdasági eszközökkel alátámasztjuk.

Az iskolázottsági színvonal és a jövedelmi arányok között a viszony még ellentmondásosabb. A segéd- és betanított munkások közül sokan — és nemcsak az idősebbek — nem végezték el az általános iskola nyolc osztályát sem. Még ma is újratermelődik egy rendkívül alacsony iskolai végzettségű réteg, amit megkönnyít az a tény, hogy munkaerőhiány van. A jövedelempolitikai és a képzettség színvonala közötti ellentmondások jelentkeznek más területen is, így különösen egyes értelmiségi munkakörökben.

Az iskolai végzettség hat a fogyasztásra, annak összetételére, s ezen belül a kulturális kiadások alakulására is. Egy 1973-as felmérés szerint a szellemi foglalkozásuk háztartásában az

egy főre jutó évi nettó jövedelemből az összkidadások 6,4 %-át (1579 Ft), fordították kulturális célokra, a munkaháztartásokban 5,2 % (579 Ft), a parasztháztartásokban 3,6 %-ot (664 Ft). Ez a társadalmi kategorizálás természetesen nem esik egybe az iskolai végzettség szerintivel, de a szellemi dolgozók általánosságban érettségivel vagy ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. a munkások többségükben elvégezték az általános és a szakmunkásképző iskolát. a parasztság körében találunk viszonylag nagyobb számban olyanokat, akik még az általános iskola nyolc osztályát sem járták végig. A következtetés, amit levonhatunk az, hogy a magasabb iskolai végzettség általában nagyobb kulturális igényeket támasztott. a gazdasági és az oktatási célkitűzések között azonban nincs kellő összhang, s ez hosszú távon az oktatás társadalmi presztizsének gyengítéséhez vezet.

Ezeket a tendenciákat mutatják a közművelődési adatok is — bizonyos eltérésekkel. Bár minden kategóriában nőtt a televízióellátás, a 1972-es reprezentatív felmérés szerint a nyolc osztállyal kevesebbet végzetekhez képest az általános iskola nyolc osztályát végzetek 1,6-szor annyian néztek televíziót, a középiskolát végzetek 1,9-szer annyian, és az egyetemet végzetek kétszer annyian. Persze, a televízió nézés összefügg már körülményekkel is: így a falu rosszabb infrastruktúrájával, a jövedelmi viszonyokkal és az életforma-változással is: az iskolai végzettséget ebben az esetben is fontos tényezőnek kell tekinteni, különösen ha azt nézzük, ki milyen műsort választ.

Még világosabbak az eltérések az újság-, folyóirat- és könyvásárlásnál, a színház- és mozilátogatásnál. 1973-ban a szellemi dolgozók 150 Ft-ot fordítottak folyóiratokra és újságra, a munkások 101 Ft-ot, a parasztek 72 Ft-ot; könyvekre a szellemi dolgozók 1973-ban 141 Ft-ot, a munkások 33 Ft-ot, a parasztek viszont csak 18 Ft-ot adtak ki. Színházjegyekre a szellemi dolgozók 27, a munkások 12, a parasztek átlagosan 3 Ft-ot költöttek. Mozira az első kategóriában 38, a másodikban 26, a harmadikban 9 Ft-ot fordítottak. A szóródás ez esetben sem csak az iskolai végzettséggel, hanem más körülményekkel is magyarázható, de a tartalmi elemzések is azt mutatják, hogy az iskolai végzettség alapvető differenciáló tényező abból a szempontból, hogy ki milyen mértékben és hogyan veszi igénybe a különböző művelődési lehetőségeket.

Az életmód és a művelődés kapcsolataira utalnak az időmérlegek adatai. Egy 1972-es felmérés szerint rekreációra általában 10,1 óra jut, munkára, közlekedéssel és házimunkával együtt 9,8 óra, szabad idő ezek szerint 4,1 óra. Egy 1974-es felmérés szerint csak 4 óra, amiből olvasásra és tanulásra fordítottak 0,4 órát, a társadalmi kapcsolatok ápolására 0,8 órát, televízió nézésre 1,2 órát, rádióhallgatásra 0,2 órát, sportra és egyéb szórakozásra 1,4 órát. Ha most már ezeket a tevékenységeket a rétegek szempontjából vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy az értelmiség 87 %-a olvas, szabad idejében az egyéb szellemi dolgozók 79 %-a, a szakmunkások 56 %-a, a segédmunkások 32 %-a és a mezőgazdasági dolgozók 25 %-a.

Mindezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy az embereknek mintegy 18 %-a művelődik erősebben, 36 %-a közepesen és 46 %-a alig. Az első kategóriában főleg a szellemi foglalkozásúakat találjuk, a másodikban a szakmunkásokat, a harmadikban a segéd- és betanított munkásokat. A legnagyobb igény a művelődésre a 30 éven aluli fiataloknál jelentkezik, akiknek döntő többsége legalább az általános iskola nyolc osztályát végezte el.

3.

Mi az oka annak, hogy a nagy fejlődés ellenére olyan jelentős eltérések vannak a különböző rétegek között a kultúrához való viszony, az oktatás és a közművelődés intézményeinek igénybevétele szempontjából?

Az természetesen nem lehet célunk, hogy a társadalom minden rétege egyformán vegye igénybe a művelődés lehetőségeit, de az igen — és ez nem értelmiségi utópia —, hogy olyan általános és szakmai műveltséget szerezzen, amely megfelel a társadalmi munkamegosztásban betöltött helyének, a munka- és szabadidő-tevékenység igényes alakításának és legjobb személyes hajlamainak.

Az anyagi, objektív körülmények — leszámítva a súlyos lakás gondokat és a falu és város közt még mindig meglévő különbségeket — nem adnak kellő magyarázatot egyes rétegek elmaradottságára.

Ma Magyarországon a legnagyobb gondot a művelődés szempontjából is a lakáshelyzet okozza. Az elmúlt 15 évben 1,1 millió lakást építettünk, 1990-ig újabb 1,4 millió lakás építésére kerül sor, ami azt jelenti, hogy egy emberöltő alatt 2,5 millió lakás épül fel egy 10,5 milliós országban. Ezzel együtt nem oldódik meg az összes gond, hiszen 300 000-nél több olyan igénylőt kell kielégíteni, akinek nincs lakása, és sok százezerre tehető azoknak a száma, akik nem rendelkeznek megfelelő minőségű lakással. Falun ma már nem okoz gondot a villany, de sok helyen nincs megoldva a vízellátás, a csatornázás, és a kulturális intézmények hálózata sem épült ki mindenütt.

Ugyanakkor az anyagi körülmények között is találunk olyan tényezőket, amelyek egyrészt a társadalmi különbségek kiegyenlítését, másrészt a kulturális lehetőségek megteremtését bizonyítják. Elég, ha arra utalunk, hogy 1975-ben 1000 személyre 228 mosógép, 220 hűtőszekrény, 226 televízió és 55 személygépkocsi jutott. Nem vitás, hogy a háztartási gépek kulturáltabbá tették a mindennapi életet, hogy a televízió a művelődés új lehetőségeit teremtette meg, méghozzá a nagy tömegek számára, hogy a motorizáció fejlődésével megnyílt az út a jobb hazai és külföldi tájékozódásra. Évente több mint 2 millió magyar állampolgár utazik külföldre, ugyanakkor 10 millió külföldi érkezik évente Magyarországra, belföldön mintegy 3 millióyan turistáskodnak.

Jó irányú változás következett be az emberek táplálkozási szokásaiban is, még ha a kalória- és alkoholfogyasztásban Magyarország igen előkelő helyet foglal is el. Eredménynek kell tartanunk azt is, hogy lényegesen nagyobbak az egészségügyi szükségletek, amit az orvosi ellátás vagy a gyógyszerfogyasztás adatai bizonyítanak. Az is igaz persze, hogy az öngyilkosok számát illetően — sajnos — a nemzetközi összehasonlításban Magyarország élen jár.

Az utóbbi időkben azt tapasztaljuk, hogy ezek mellett az objektív tényezők mellett nagy szerepet játszanak a művelődésben a szubjektív elképzelések is. Széles rétegek — részben éppen az anyagi ösztönzés elmaradása miatt — lebecsülik a kultúrát. Sokan szétválasztják a tudást a magatartástól, s ennek következtében a korszerű műveltségi színvonal sem mindig párosul új, megfelelő, azaz szocialista életvitellel. Széles körben tapasztaljuk, hogy a paraszt és a munkás a magánélet alakításában a hajdani kispolgári életformát másolja. Itt mindenekelőtt ennek az életformának külsőségeire gondolok, és nem feltétlenül és szükségszerűen a kispolgári mentalitásra, bár természetesen a kettő nagyon gyakran egybeesik. Sokan emlékeznek vissza a hajdani dzsentri életstílusára is, és ha nem is mindenben, de a társasági élet egyes formáiban igyekeznek követni azt. Végül, de nem utolsósorban jelentkeznek nálunk a „fogyasztói társadalom” ideáljai, részben azért, mert magasabb életszínvonal-igényeket tükröznek, részben mert az új technika felhasználása miatt modernibbeknek is tűnnek, s végül mert a tömegkultúra bizonyos divatjaihoz is kapcsolódnak.

Ezek a szubjektív tényezők hatnak azokra a gazdasági, társadalmi, politikai ellentmondásokra is, amely a szocialista társadalom jelenlegi fejlődési szakaszában fellépnek és erősítik azokat.

4.

Most elsősorban a szubjektív, főleg tudati tényezők szempontjából szeretném vizsgálni a műveltség és a szükséglet- és értékrendszer összefüggéseit.

Minden kultúrát tartalmazó adott osztályok *szükségletei és értékei* határoznak meg. Marx azt írja, hogy a „szükségleteket éppúgy termelik, mint a termékeket és a munkaügyességeket”. A szükségleteket a társadalom gazdasági, technikai fejlettsége, tagjainak örökölt vagy új igényei, aspirációi befolyásolják, s a létfenntartástól a szellemi életig a feltételek megteremtésének vagy újratermelésének egész rendszerére kiterjednek. Az érté-

kek a tárgyakkal és a jelenségeknek meghatározott tulajdonságai, amelyek az emberhez és a társadalomhoz való viszonylatokban jelentkeznek, ami azt jelenti, hogy *érdekeket* fejeznek ki, s ezek nem pusztán az egyén érdekei, hanem egy meghatározott társadalom, osztály, réteg, csoport jogi, erkölcsi, esztétikai normái, amelyek tudatosan, vagy kevésbé tudatosan élnek az egyes emberben is. Minden társadalom *uralkodó szükséglet- és értékrendszerrel* alakít ki, amely az uralkodó osztály rendszere. Az elnyomott osztályoknak is van szükséglet- és értékrendszerük, még ha nem is teljes, s még ha tele is van ellentmondásokkal.

A szocialista társadalom rövid fennállása óta nem alakította a szükségletek és értékek rendszerét minden tevékenységi és tudati szférában, a benne végbemenő változások ugyanakkor olyan igényeket vetnek fel, amelyek a régi értékek és normák felülvizsgálatát kívánják meg, és ezzel együtt a szükséglet- és értékrendszer teljessé tételét.

Anélkül, hogy e tekintetben valamely tudományos feldolgozással rendelkezni, kísérletet teszek arra, hogy a szocialista szükséglet- és értékrendszer néhány kérdését felvegyem.

A szocialista társadalom szükséglet- és értékrendszerében a munka középponti helyet foglal el. Ezt elvileg mindenki elfogadja, a gyakorlatban azonban tudjuk, hogy egyik legnagyobb gondunk éppen a laza munkamorál, ami persze, nem csupán tudati tényezőkkel függ össze. Ha a kérdést a műveltség oldaláról közelítjük meg, feltűnő, hogy az emberek jelentős része milyen kevésbé tudatosan választja meg foglalkozását. Azok a vizsgálatok, amelyeket ifjúmunkások körében végeztek, azt bizonyítják, hogy a fiatalok jelentős része nem önálló elhatározásból választja szakmát, hanem azért, mert véleménye szerint más lehetősége nem volt, vagy azért, mert a család és a környezet tanácsát fogadta el. Szeretném hangsúlyozni, hogy itt most nem az objektív körülményekből adódó kényszerűségekre gondolok, hanem egyszerűen az informálás hiányára.

Mindaz nem vezet eleve elégedetlenséghez, de az esetek jelentős részében kialakul az ellenszenv vagy közömbösség a kényszerből választott szakmával szemben. A pályaválasztás megjavításának egyik fontos feltétele a megfelelő tájékozottság nemcsak a szakmáról, hanem önmagunk képességeiről és a választás lehetőségéről is. Ebben szerepe lehet a családi körnek, a barátoknak, de főleg az iskoláknak. Sok mindent szoktak mondani az iskola és a gyakorlat kapcsolatáról, véleményem szerint a jó pályaválasztási tanácsadás ennek egyik legfőbb eleme kellene hogy legyen.

A szocialista társadalomban természetes követelmény a teljes foglalkoztatottság és ezzel együtt a létbiztonság. A nem öntudatos ember ezzel a helyzettel visszaél, különösen akkor, ha azt látja, hogy a semmittevésből is meg lehet élni. A többség dolgozni akar, de mindenki számára gond a munkához való értelmes viszony kialakítása. Az oktatás-nevelés, az egész kulturális tevékenység feladata, hogy bebizonyítsa a munka értelmét és érdekességét. Itt úgy tűnik, hogy nem használjuk fel azt az

érdeklődést, amit a tudományos-technikai forradalom vált ki az ifjúság körében, és ezt nem hozzuk kapcsolatba a munkával. Az anyagi ösztönzés és a jól végzett munka közti tudati, személyiségformáló kapcsolatot sem használjuk fel kellőképpen. Sokat beszélünk az alkotó magatartásról, sőt némelyek a kreativitásról is de ezt szinte kizárólagosan a szabadidős-tevékenységre vonatkoztatják, holott a múlt és jelen sok példája bizonyítja, hogy az igazi alkotó tevékenység éppen a jól választott munkában valósul meg.

Egyszóval túlságosan is a politika és a termelés oldaláról közelítjük meg a munkához való viszonyt, és nem az egyén érdeklődése és érdeke szempontjából. Persze nem szabad hallgatni a munka nehézségeiről és kényelmetlenségeiről, így a specializáció vagy az automatizálás veszélyeiről sem. A túlzó és megnyomorító munkamegosztás következményei akkor vezetnek el idegenedéshez, ha a társadalom nem lép fel ezek ellen. A szocialista társadalomnak erre megvan a lehetősége, de ezt is tudatosítani kell.

A kulturális tevékenység szempontjából tehát rendszerben gondolkodva kell megvizsgálni azt, hogy a munkát hogyan értelmezzük társadalmunkban, milyen jelentőséget tulajdonítunk neki nemcsak a termelés, hanem a közösség életének alakítása, a személyiség formálása szempontjából, s milyen eszközöket használunk fel arra, hogy egyre inkább a felszabadult munkafelfogáshoz jussunk el.

A szocializmus értékrendszeréhez hozzátartozik az is, hogy az egyén ne szigetelődjék el, törődjék azzal a közösséggel, amelyben él, sőt általában törődjék a világ gondjaival.

Ennek a kérdésnek egyik aspektusa a közéletiség, a fogalom olyan értelmében, hogy foglalkozunk a közösség dolgaival, és tegyük is érte. Az állampolgári nevelés véleményem szerint korunk egyik nagy gondja, mert csak ennek helyes megoldásával tudunk élni a szocialista demokráciával, csak a társadalom dolgaihoz értő emberek tudják gyakorolni jogaikat és kötelezettségeiket. Ez magában foglalja a szocialista demokrácia és a patriotizmus szellemének erősítését is. Ezt a szó széles értelmében vett politikai tevékenységet a kisebb közösségekben, munkahelyen, területi, vagy országos vonatkozásban egyaránt ki lehet fejteni, de ez a közösségi magatartásnak csak egyik aspektusa. Van a közösséghez való viszonyunk magánéleti vonatkozása is, amelynek kultúrája az előbbinél is elmaradottabb. A régi feudális vagy kapitalista személyi viszonyok felszámolása gazdasági-társadalmi szempontból megtörtént, de az új érintkezési formák és tartalmak még távolról sem alakultak ki. Jellemző, hogy a megszólítási formulák használatával is zavarban vagyunk, s persze még inkább a tartalommal. Milyen legyen a szerelemhez, a családhoz, a gyermekhez való viszony, mit jelent a barátság, a kollegiális kapcsolat a munkahelyen és ezen kívül, a beosztott és a főnök relációja — és még sorolhatnám a különböző magatartási problémákat. Itt egyrészt a régi sztereotípiák tovább élnek, másrészt a velük való szakítás sokszor durvaságban, agresszivitásban, minden forma elvetésében jelentkezik. Azt mondhatjuk, hogy ennek a társadalomnak nincs még uralkodó stílusa a magánélet szempontjából. Persze nem az uniformizálást reklamáljuk, de úgy érezzük, hogy ebben a zavarodottságban ideológiai és pszichológiai problémák egyaránt meghúzódnak, s ezért is érdemes e jelenségre felfigyelnünk.

A szocialista társadalom megadja a lehetőséget arra, hogy az ember személyiségét teljes mértékben kibontakoztassa. Ehhez azonban mindennek előtt öntudatra kell ébrednie, ismernie kell képességeit, világosan meg kell határoznia céljait. Sokan nem élnek a lehetőségekkel, és lemondanak még arról is, hogy önmagukat megismerjék, nemhogy a világot. A gond itt az, hogy a társadalom intézményhálózata nem tudja ma még azt a nagyon aprólékos nevelő munkát végezni, amely megkívánná, hogy minden egyedhez el lehessen jutni. Talán túlságosan is az intézményi rendszer globális hatásától várjuk, hogy az egyéni — de néha szélesebb csoportokat és rétegeket is érintő — világnézeti és erkölcsi problémák megoldódjanak. Világnézeti nevelésünk középpontjába túlzott egyoldalúsággal a „tisztá” politikai problémákat állítjuk, még a marxista teória mint filozófiai rendszer sem hat elég életszerűen, a tudományos, esztétikai, etikai kérdéseket pedig gyakran elszigetelten tárgyaljuk. Gondot okoz e tekintetben a mindennapi tudat kérdése is. Mi szere-

tünk a legmagasabb rendű objektívációból, a tudomány, irodalom és művészet nagy alkotásaiból kiindulni, amikor kulturális munkát végzünk, (s ez helyes is, hiszen értékeket akarunk terjeszteni), de tekintettel kellene lenni ebben a tevékenységben az egyes rétegek mindennapi tudati állapotára is.

A szocialista társadalom értékrendszere a maga átmenetiségével is korunk reális humanizmusán alapszik. Optimizmusa, alkotó, közösségi jellege, a személyiség harmonikus alakítását célul kitűző irányultsága, dialektikus és történeti materialista világnézete, s nem utolsósorban a fejlődés objektív feltételeinek megteremtésére irányuló tevékenysége, praxisa, mind olyan tényezők, amelyek megkülönböztetik azoktól a tendenciáktól, amelyek technokrata-neopozitívista vagy individualista-irracionalis színezettel ma a fejlett kapitalista országokban jelentkeznek. A szocialista életmód bizonyos jegyei a gyakorlatban is kialakultak, — elég ha itt például a szocialista brigádmozgalmra utalok. Nem arról van szó tehát, hogy valamiféle absztrakt célokból, csak elméletileg felállított szükséglet- és értékrendszerből kellene kiindulnunk: a valóságban léteznek azok a tendenciák, amelyeket többek között a művelődés eszközeivel fejleszthetünk. Többek között, mondom, mert jól tudom, hogy gazdasági és társadalmi feltételeket is kell teremteni ahhoz, hogy ezek tényleg kibontakozhassanak. Arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a kultúrát az életmód alakításának lehetőségeként vessük fel, s gondoljuk végig ennek szociológiai, politikai, pedagógiai követelményeit.

5.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1974-ben határozatot fogadott el a közművelődés helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Mint ismeretes, ezt követte két évvel ezelőtt az oktatás továbbfejlesztéséről szóló határozat. Mindkettő előtérbe állította különböző eszközök, módszerek és intézményi rendszereket véve tekintetbe, a nevelés kérdését.

Bennünket most közvetlenül a közművelődési határozat foglalkoztat, amely megállapítja, hogy a „szocialista társadalom további építése szakmailag jól képzett, a termelési kultúra és a munkaerőkölcs követelményeinek megfelelő, munkájukat tudatosan, célszerűen és termelékenyebben végző, közösségi gondolkodású dolgozókat igényel.” Ehhez hozzátesszi — most már magáról a tevékenységről szólva —, hogy „a közművelődés nem szűkíthető le a kultúra, a műveltség terjesztésére, közvetítésére; fontos feladata a szocialista életmód, életforma és magatartás kialakításának segítése, a szocialista eszmékkel való értelmi-érzelmi azonosulás, a közösségi szellem, a cselekvőerő, a közéleti aktivitás fejlesztése. A szocialista közművelődésnek elő kell segítenie olyan társadalmi légkör kialakítását, amelyben az értelmes élet igényeinek kielégítése, a közösségi célokért végzett munka jelenti a társadalmi értéket, és ez kapja meg a legtöbb megbecsülést, ahol a fogyasztási javak megszerzése és használata ésszerűen történik, a tényleges szükségleteket követi.”

1976-ban e határozat alapján törvény született a közművelődésről, amely ezzel összhangban a következőket állapította meg: „A szocialista társadalom építése a szocialista demokrácia kiteljesedése, a termelés, a tudomány és a technika fejlődése, a társadalmi tudat fejlesztése, az életmódváltozás és a növekvő szabad idő korunk emberétől mind sokrétűbb műveltséget kíván. A fejlett szocialista társadalom igénye: az általánosan és szakmailag művelt, folyamatosan művelődő, szocialista világnézeti közösségi gondolkodású emberek formálása; hogy egész népünk részt vehessen a kultúra elsajátításában, létrehozásában és ápolásában”. Ma, amikor oly sok szó esik az emberi jogokról, érdemes megemlíteni, hogy a törvény kimondja: „A Magyar Népköztársaság minden állampolgára részére lehetőséget teremt az általános és a szakmai alpműveltség megszerzése, műveltsége fejlesztésére, a nemzeti és az egyetemes, elsősorban a szocialista kultúra értékeinek elsajátítására, az egyéni alkotóképesség kibontakoztatására. A közművelődésben való részvétel állampolgári jog: egyben minden állampolgárnak — képessége, képzettsége és érdeklődése szerint — önmaga és a társadalom iránti kötelessége.”

A Központi Bizottság határozata és az országgyűlés által elfogadott törvény egyaránt bizonyítják, hogy a társadalom ráéb-

redt a művelődés jelentőségére, és pedig nemcsak az ismeretek terjesztése, hanem a társadalom egészének fejlődése és az ember formálása szempontjából, és az illetékes fórumok meghatározták azokat a célokat és eszközöket is, amelyek a művelődési tevékenység fejlesztését segíthetik.

E dokumentumok világánál kell vizsgálnunk, hogy a művelődés a gyakorlatban miként vehet részt az életmód alakításában. Konferenciánkat ebből a célból rendeztük meg. A rendező intézmény, a TIT, amely hazánkban az ismeretterjesztés hivatott mozgalma, nem szabta szűkre a tematikát, s a konferencia keretében nemcsak az ismeretterjesztő munka szempontjából vizsgáljuk a kérdést, hanem minden más művelődési tevékenység oldaláról is.

A konferencián arra törekszünk, hogy a tudományos kutatás eredményeit összevegyük a gyakorlati tapasztalatokkal. Az elmélet az elmúlt években különösen az életmódkutatásban újabb eredményeket ért el, ugyanakkor számtalan elméleti kérdés gyakorlatilag megoldódott, de újabb ellentmondások keletkeztek. Úgy vélem, hogy az elmélet és gyakorlat közötti szembeállítás hasznos lehet, s ezért hívtunk meg elméleti szakembereket mellett nagyobb számban olyanokat, akik a közművelődéssel a gyakorlatban is foglalkoznak.

SALGÓTARJÁN VÁROS IPARÁNAK FEJLŐDÉSE ÉS A MUNKAHELY- STRUKTÚRA VÁLTOZÁSAINAK HATÁSA A VÁROS FOGAKOZTATÁSI SZERKEZETÉRE 1945-TŐL NAPJAINKIG

Salgótarján várossá nyilvánítására 1922-ben került sor. Az ellenforradalmi-fasiszta nemzetgazdaságban jelentős szerepet betöltő vidéki iparközpont azonban a városias fejlődésnek csak néhány tényezőjével rendelkezett: ezek sorából — ha csupán az ipari bázisintézményeket vesszük számba — a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Igazgatósága (öt termelőüzemével), a Rimamurányi—Salgótarján Vasmű Rt. (salgótarjáni acélgyárával), a Budapest—Salgótarján Gépgyár és Vasöntő Rt., a Salgótarjáni Üveggyár Rt., s néhány hitelintézet emelkedik ki. A közlekedés, hírközlés, az egészségügyi és szociális ellátottság, valamint a művelődési viszonyok fejletlenek voltak; a kisipar és kiskereskedelem nem volt számottevő. Ezek a gazdasági viszonyok határozták meg a város társadalmának összetételét, foglalkoztatási struktúráját. A város lakosságából 15 390 fő volt az eltartott, 9 146 rendelkezett munkaviszonnyal, nyugdíjjal, illetve egyéb kereseti lehetőséggel. A 206 egyéb foglalkozású mellett 78 tőkepenzest tartottak nyilván. A vasiparban 4 712, a fémiparban 2 340, a bányászatban 1 036, a villamosiparban 344, a szolgáltatóiparban 212, a közlekedésben 26, míg a magánkiskereskedelemben 550 fő dolgozott. Viszonylag alacsony volt az értelmiségiek aránya: hozzávetőleges számítások szerint kétszáz körül mozgott.

A felszabadulás Salgótarján gazdasági és társadalmi életében is gyökeres változást hozott. Az újjáépítést követően, majd a szocialista iparosítás következtében tovább erősödött a város ipari jellege. A hagyományos nagyüzemeket bővítették, korszerűsítették, új gyártmányokat honosítottak meg. A végrehajtott rekonstrukciók révén, új termelőberendezések beállításával eredményesen elvégzik ki a hazai szükségleteket, s vesznek részt az exporttevékenységben. A szénbányászat a hatvanas évek közepétől fokozatosan visszafejlődött: jelenleg a város területén nincs üzemképes bánya. Az üzemek korszerűsítésével párhuzamosan új ipartelegeket is létesítettek. A bányagépgyár — amely azelőtt központi műhely volt — 1951 után vált önálló vállalattá és az ott végrehajtott re-

konstrukcióval vasszerkezeteket gyártó üzemé. A Vegyiműveket Szerelő Vállalat Vegyipari Gép- és Acélszerkezeti Gyára 1966-ban létesült, de csak 1969. óta végez termelőtevékenységet. A Budapesti Rádiótechnikai Gyár 2. számú gyáregysége 1970-ben az ideiglenes, 1973-ban pedig végleges helyén kezdte meg a termelését. Az AFIT 6. számú üzemegysége 1969-ben, a GELKA salgótarjáni szervezete 1961-ben létesült. A Magyar Országos Söripari Vállalatot 1948-ban, a Magyar Állami Pincegazdaság Eger—Gyöngyösvidéki üzemét 1949-ben, a Fogtechnikai Vállalat salgótarjáni önálló kirendeltségét 1967-ben, a Röntgen és Kórháztechnikai Vállalat salgótarjáni kirendeltségét 1968-ban hozták létre.

A tanácsi ipar is számottevő fejlődésnek indult 1949-ben — 3 magányosda egyesülésből jött létre a hatvanas években új telephelyre költözött Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat. A vegyipari vállalat 1951-ben a textilipari vállalat 1955-ben alakult, a sütőipari vállalat 1964-ben költözött modern üzembe. A Szikvíz és Szeszipari Vállalat 1949-ben, a Patyolat Kelmefestő és Vegytisztító Vállalat 1953-ban létesült; ez utóbbit 1958-ban új épületben helyezték el, 1975-ben újabb üzemrészrel gyarapodott.

A szövetkezeti iparban a legrégebbi múltára a Salgó Cipőipari Szövetkezet tekinthet vissza (alapításának éve: 1945): 1970-től vezették be itt a szalagszerű termelést. A ruházati ktsz ugyancsak az úttörők közé tartozik. A Salgótarjáni Faipari és Bútorértékesítő Szövetkezet 1959-ben, az Írószerekészítő ktsz II. telepe 1963-ban, a Finommechanikai és Elektromos Műszergyártó Szövetkezet II. Telepe ugyancsak 1963-ban, míg a műszaki üvegipari ktsz salgótarjáni egysége 1967-ben alakult. A Salgótarjáni Szolgáltató ktsz fodrászattal, kozmetikával, vegytisztítással, elektromos háztartási gépek javításával, fényképészettel stb. foglalkozik.

A magánkiskereskedelem tevékenysége elsősorban szolgáltatásjellegű.

Az iparosítás mellett az urbanizációs folyamat felgyorsulása is előidézte az új munkahelyi struktúra kialakítását. A városiasodásban különösen fontos szerepet játszott az építőipar. Az 1949-ben létrejött állami építőipari vállalat, majd az 1951-ben működését megkezdő tanácsi építőipari vállalat fontos szerepet vállalt a városi és üzemi rekonstrukciók sikeres végrehajtásában, a nagyarányú lakásépítési program megvalósításában. Az AGROFIL Építőipari Szövetkezeti Vállalat, az építőipari szövetkezet, a városi tanács mélyépítő üzemé ugyancsak jelentős funkciót töltött be a városépítésben.

Szerettük volna a konferenciát olyan helyen rendezni, ahol egységben láthatjuk a különböző — természetesen mindenképp előtt közművelődési és nem oktatási — tevékenységet. Nógrád megye és Salgótarján vezetői szívesen vállalkoztak arra, hogy otthont adnak e találkozóknak, és segítséget nyújtanak ahhoz, hogy egy adott táj keretében a gyakorlatban vizsgáljuk a művelődési munkát, annak eredményeit, módszereit, problémáit.

Hálásak vagyunk azért a lelkiismeretes szervező tevékenységért, amelyet a megye és város vezető tisztviselői végeztek a konferencia és a hozzá kapcsolódó foglalkozások megrendezésében. Köszönjük szíves vendéglátásukat, s köszönjük a közművelődés helyi szakembereinek közreműködését.

Reméljük, hogy a konferencia egyszerre szolgálja az ismeretszerzést, a gyakorlati tapasztalatok cseréjét, a vitát a legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdésekről, s hogy mindezzel hozzájárul ahhoz, hogy egyre szélesebb közvélemény előtt legyen nyilvánvaló: az életmód ügye, amely egyszerre munka- és szabad idő, elválaszthatatlan a művelődéstől.

Köpeczi Béla

Elhangzott a Salgótarjánban rendezett Életmód és művelődés nemzetközi tudományos konferencián.

A felszabadulást követő 32 év alatt számottevően fejlődött a közlekedés is: itt a vasúti forgalom korszerűsítése mellett a Volán 2. számú Vállalat által lebonyolított teher- és személyszállítás súlyponti szerepet kell elsősorban kiemelni.

A városiasodási folyamat felgyorsulása tetten szükségessé a városgazdálkodási vállalat, a víz- és csatornamű vállalat, a reményseprő és ingatlankezelő vállalat, valamint a temetkezési vállalat létrehozását és működtetését. A felszabadulás előtt oly elhanyagolt egészségügyi és szociális intézményhálózat jelentősen kibővült. Létrehozták a korszerű megyei kórházat és rendelőintézetet, a közegészségügyi és járványügyi állomást, az ideggyógyozó és detoxikáló intézetet, a mentőállomást, kiépítették az állategészségügyi hálózatot. Új bölcsődeket építettek, rohamos fejlődésnek indult a megnövekedett művelődési igények kielégítését szolgáló iskolai és közművelődési hálózat. Kiépült a város óvodái hálózata. A Mártírok útján, a Lovász József úton és Zagyvapálfalván új, korszerű általános iskolák épültek. 1952-ben a gépipari technikumot és fiú diákolthont, 1966-ban a Bolyai Gimnáziumot, 1977-ben adták át rendeltetésének a középiskolai és főiskolai diákolthont, valamint az új szakmunkásképző intézetet és diákolthont. 1972-ben kezdte meg működését — az ideiglenesen rendelkezésére bocsátott épületben — a Pénzügyi és Számviteli Főiskola salgótarjáni tagozata. 1973-ban épült fel az MSZMP Nógrád megyei Oktatási Igazgatósága. A közművelődési intézmények közül az 1959-ben létesített munkásmozgalmi múzeum, az 1968-ban a megyébe telepített levéltár, az 1966-ban megépült József Attila megyei Művelődési Központ (amelyben ideiglenesen a megyei könyvtár is helyet kapott) érdemel említést.

Kiépült a kereskedelmi és vendéglátóipari hálózat is. Az új objektumok közül kiemelkedik az 1956-ban épült Centrum Áruház, a hatvanas években a közönség rendelkezésére bocsátott Salgó Étterem, Karancs Szálló, a Tarján vendéglő, és a Pécskö Üzletház, a hetvenes években átadott lakberendezési áruház, az ABC-áruház, Kővár étterem, EVI-áruház és legutóbb az új vásárcsarnok.

A munkahelyi struktúra változásában jelentős — de az előző két fontos tényezőt meg sem közelítő — szerepet töltött és tölt be — a megyeszékhelynek Salgótarjánba történő áthelyezése és a különböző megyei politikai, állami, társadalmi és tömegszervezeti, szövetkezeti, a tudományos, művészeti, irodalmi élet irányítására hivatott intézmények, szervezetek, alkotóműhelyek itteni létrehozása és működtetése.

Hatással voltak a munkahelyi szerkezet kialakítására a közigazgatási változások is. 1950-ben csatolták Salgótarjánhoz Baglyasalját, 1960-ban Zagyvapálfalvát, 1975-ben Zagyvarónát, 1977-ben pedig Somoskőújfalut: a város lakóinak száma így több mint 13 000 fővel növekedett, s számos ipari objektum (erőmű, vasőtűzgyár, síkűvegyár, bányagépgyár, stb.) vált salgótarjánivá.

A mezőgazdasági termelés és az ott foglalkoztatottak száma Salgótarjánban soha nem volt jelentős: a mezőgazdaságból élők száma 1960-ban csupán 203 fő, s 1970-re Zagyvapálfalvának Salgótarjánhoz történő csatlakozásával is csak 484 főre, 1975-re pedig (Zagyvaróna csatolása után) 583 főre emelkedett. Ezzel szemben az állami és szövetkezeti iparban foglalkoztatottak száma, a megyeszékhelyű építőipari vállalatokkal együtt 22 642 főre emelkedett; s ha a megye más községeiben levő telephelyeken dolgozó mintegy 600 fő építőipari munkást leszámítjuk, még mindig 22 000 főnyi iparból élő munkást, alkalmazottat, értelmiségit, kisegítő munkást stb. tartatunk nyilván. A közlekedésben 2852 fő dolgozik, a magánkisiparosok száma pedig 1975 végén csupán 239.

A megyeszékhelyé válás — de legfőképpen az urbanizációs folyamat felgyorsulása következtében szaporodtak a kereskedelmi, vendéglátóipari egységek, fejlődött az egészségügyi, szociális és kulturális intézményhálózat. Rohamosan növekedett a foglalkoztatottak száma: amíg a kereskedelemben és a vendéglátóiparban 1960-ban még csak 1266, addig 1975-ben már 2100; az egészségügyi és szociális ágazatban (ideértve az állategészségügyet is) 1960-ban 507 fő, 1975-ben 1539, a művelődésügyi intézményekben 1960-ban 298, 1975-ben pedig 841 fő volt a foglalkoztatottak száma. A penzintézetek létszáma megközelítette a 200 főt, a tanácsoknál, a párt- és tömegszervezeteknél, igazságügyi és fegyveres testületeknél dolgozók száma 660 fő körül mozgott 1975-ben.

1970-ben a város területén 4934 fő nyugdíjast tartottak nyilván. Adataink szerint tehát az összes keresettel, illetve rendszeres nyugdíjjal rendelkező lakosok száma 36 000 főre tehető — ha ebből leszámítjuk a 40%-ra becsült bejáró dolgozók arányát, akkor 23 600 aktív keresővel kell számolnunk. A különböző szociálpolitikai intézkedések hatására, de a bányászat visszafejlesztésével kapcsolatos kormányhatározatból következően is viszonylag magas a nyugdíjasok száma a keresőkhöz képest, de az összlakossághoz viszonyítva is. Amíg 1941-ben az összkeresők 9,2 százaléka volt nyugdíjas (a lakossághoz viszonyított arányuk pedig 3,4 % volt), ez az arány 1975-re az összkeresők esetében 20,9 %-ra és az összlakossághoz viszonyítva 11,8 %-ra nőtt.

A MUNKÁSSÁG. A város munkásjellege a felszabadulás óta eltelt 30 év alatt tovább erősödött. A minisztériumi iparhoz tartozó bányászatban, villamosenergia-iparban, kohászatban, gép-, építőanyag-, vegyi- és élelmiszeriparban 11 833 munkás, a tanácsi iparban (amely magába foglalja egyes gépipari, könnyűipari, élelmiszeripari, egyéb ipari üzemeket) 701 fizikai dolgozó, a szövetkezeti iparban 760 munkás dolgozott 1975-ben. A szocialista iparban tehát 1975-ben összesen 13 294 fő munkás dolgozott. (Ez a szám 1949-ben még csak 6739, 1960-ban 9124, 1970-ben pedig 12 080 volt.)

A felszabadulás után dinamikus fejlődés építőiparban a munkások száma 1975-re 3086. a közlekedési dolgozóké 1887 főre emelkedett. a kereskedelemben, vendéglátóiparban elérte az 1800-at, a szociális, kulturális, egészségügyi ágazatban, a fegyveres testületeknél, tanácsoknál, tömegszervezeteknél, igazságügyi szerveknél dolgozó munkások száma 1975-re megközelítette az 1200 főt. A városban dolgozó munkások száma 1975. december 31-én 21.237 fő volt. A hetvenes évek közepére a

vas- és fémipari munkások lettek a város (és egyszersmind a megye) vezető munkásbázisa 7221 fővel, ezután az űvegyipar következik a maga 3719 munkásával. A bányászok létszáma 1975-re jelentősen csökkent.

Az ipari munkásság legstabilabb, legőntudatosabb magvát képezi Salgótarjánban is a törzsmunkásság, melynek legszámottevőbb része a nagy múltú, hagyományokkal rendelkező ipari üzemekben található. A törzsmunkások aránya: a Lampart ZIM salgótarjáni üzemegységénél a legmagasabb: 71 %; a Mátravidéki Erőmű salgótarjáni üzemegységénél 70 %; az űvegyipari Művek Salgótarjáni Öblösűvegyárában 60 %; a síkűvegyárban pedig 58 %. A város legnagyobb ipari üzemében, az SKÜ-ben ez az arány csak 48 %, az ötvözetgyárban még ennél is kevesebb — 28 %.

A törzsgárda kialakítását számos tényező hátráltatja. Ezek taglalása nem feladatunk csupán törzsgárda kialakítását akadályozó egyik tényező szerepére, a nagyfokú fluktuációra szeretnénk utalni, amely legkisebb a két űvegyárban (ahol a hatvanas évek végén csupán 10 % volt évi átlagban), a legszámottevőbb a vasőtűzgyárban (25 %) és az SKÜ-ben (24 %).

Az ipari munkásság számszerű növekedése — egyéb tényezők mellett — következménye a női munkaerő fokozottabb alkalmazásának is. Egyedül a szocialista iparban — építőipar, közlekedés nélkül — 6507 munkás és alkalmazott nő dolgozik. A női munkaerő alkalmazásának térhódítása viszonylag nehezebb a bányászatban, a vas- és építőiparban. A hagyományos gép- és kohászati iparban számarányuk az összmunkásságon belül 10—39 %, a kohászati üzemekben 1968-ban adatok szerint 39 %, a síkűvegyárban 26 %, az öblösűvegyárban 31 %. Az új gépipari üzemek és könnyűipari objektumok munkásainak többsége nődolgozó. Példa erre, hogy a BRG dolgozóinak 55,1 %-a volt nő 1970-ben, a Salgótarjáni Ruhagyárban, a Patyolat Vállalatnál, sőt a vegyipari vállalatnál is. 80—90 %-os arányban a nőmunkások vannak többségben; s a kereskedelemben és a vendéglátóiparban ugyancsak a nőmunkások aránya a magasabb.

A munkahelyi struktúraváltozás, a technikai fejlesztés, a rekonstrukció magával hozta a szak-, betanított és segédmunkások arányának megváltozását is. A jobb áttekinthetőség érdekében az SKÜ, ZIM, öblösűvegyár, síkűvegyár, ötvözetgyár, erőmű, bányagépgyár és a Volán 2. számú Vállalat munkásgárdájának összetételét vizsgáljuk:

Időpont	Shak-	Betanított-	Segéd-	Összes
	munkások	munkások	munkások	munkás
1965	4151	4335	2133	10 619
1975	5255	5057	1687	11 999
	%—os megoszlásuk			
1965	39,1	40,8	20,1	100,0
1975	43,8	42,1	14,1	100,0

Fenti táblázat érzékelteti azokat a főbb folyamatokat, amelyek a munkahelyi struktúraváltozás, a technikai fejlődés, üzemelővételek stb. következtében tendenciaként jelentkeztek, s amelyek főleg az utolsó 10—15 évben bekövetkezett intenzív fejlesztéssel kapcsolatban alakultak ki. Az is nyilvánvaló, hogy a munkahelyi szerkezetváltozás, műszaki haladás, rekonstrukciók nem érintették egyformán a szocialista ipar valamennyi szektorát, vállalatát és üzemegységét, a legtöbb nagyüzemünkben ugyanis a rekonstrukciók számottevő része nem a legfejlettebb színvonalon történt. Nem a legélenjáróbb technika alkalmazásával alakult minden esetben az új üzemrészek telepítése sem, s azaz a nyilvánvaló ténnyel is szembe kell nézni, hogy akadnak szép számmal olyan üzemek — főleg a gépiparban, kohászatban, bányá-

szatban —, ahol fél évszázados, vagy ennél is idősebb gépi berendezések, technikai eszközök termelését is igénybe kell venni. A termelésben fontos szerepet játszó technikában tehát a régmúlt, a közelmúlt és a jelen színvonala még egyaránt megtalálható, ami bizonyos vonatkozásban kérelmet a munkaerőnek a modern technikát feltételező kialakítását. Az új munkaerő-struktúra kialakítását ezen kívül szemléletbeni hiányosságok, a képzés objektíve is fennálló késése, de az is hátráltatja, hogy egyes munkáskategóriák nem vállalják az átképzéssel vagy munkahelyváltoztatással együttjáró nehézségeket. Ez utóbbi bizonyítására elég bizonyosággal megemlíteni, hogy a bányászat visszafejlesztésével felszabaduló még munkaképes munkások közül számosan nem kerestek más bányavidéken munkát (aminek oka talán az, hogy ezen a vidéken építettek családi házat, és a rokon kötelek is ide kötötték őket). A gazdaságtalan termelést folytató üzemekben dolgozók átirányítását nemcsak az gátolja, hogy bizonyos életkoron túl a munkások jelentős hányada nem vállalja az új munkakör betanulásával együttjáró nehézségeket, hanem az is, hogy fizetésük időlegesen vagy tartósan csökken. Mindezek következtében a helyi politikai és gazdasági vezetés az összes tényező mérlegelése után, a dolgozók vélemények meghallgatásával dönt a fenti kérdésekben.

Az előzőekben közölt statisztikai adatokból szemléletesen kitűnik a szakmunkások számának és arányának általános növekedése, ami természetesen összefügg a minőségileg más, munkaigényesebb termékek előállításával, a fejlettebb technika, technológia alkalmazásával, annak karbantartásával, egyes esetekben eddig betanított munkásként nyilvántartott dolgozók átminősítésével. Különösen számottevően nőtt a szakmunkások száma a ZIM-gyáregységénél, az öblösűvegyárban, a Volán 2. sz. Vállalatnál, s kisebb mértékben a síkűvegyárban, az erőmű üzemegységénél, a bányagépgyárban, bár az utóbbiaknál az elmúlt tíz év alatt fokozott szakmunkásigénnyel járó, számottevő műszaki fejlesztés nem történt.

A munkásság rétegződésének sajátossága viszont, hogy néhány kivételtől eltekintve stagnált, illetve nőtt a betanított munkások aránya — két nagyüzemünkénél a szakmunkásokat is meghaladó mértékben. Különösen megfigyelhető ez a rekonstrukciókon átcsesett üzemeknél (például SKÜ; hengermű, síkűvegyár; Zagyva II. III. I.) Az Öblösűvegyár és ZIM esetében a növekedés csaknem a szakmunkásokéval arányos, szembetűnő ugyanakkor, hogy néhány tradicionális középüzemnél (mint pl. az ötvözetgyár, erőmű) szinte a korábbi felére csökkent a betanított munkások száma.

A viszonylag nem nagy gyakorlatot igénylő segédmunkások létszáma általában csökkent (legnagyobb mértékben az SKÜ-ben, az öblösűvegyárban esett vissza, ami elsősorban az anyagmozgatás gépesítésével függ össze), a síkűvegyárban viszont például 10 év alatt 110 fővel növekedett, ami jórészt a munkáslétszám általános növekedésének a következménye. Nem találunk ugyanakkor megfelelő magyarázatot arra, hogy a bányagépgyárban a szak- és betanított munkások számának stabilizálásával egyidőben miért nőtt több mint 30 fővel a segédmunkások száma egy évtized alatt.

A műszaki-technikai fejlődés hatása, a termékszerkezet fokozatos változása nemcsak a szak- és betanított munkások arányát változtatta meg a segédmunkások rovására, hanem módosította a különböző munkásrétegek belső struktúráját. Ez elsősorban a szakmákon belüli differenciálódásban, a specializáció további növekedésében jelentkezik, a betanított munkásoknál pedig a nagyobb általános és szakmai műveltség igényében jut kifejezésre. Különböző üzemi statisztikák tanulmányozása során kitűnik, hogy a hagyományos szakmák (mint pl. géplakatos, villanszerelő, asztalos, kovács, hegesztő, esztergályos, öntő,

marós, kőműves, ács, szobafestő stb.) mestereivel továbbra is a szakmunkások többségét teszik ki. Ugyanakkor szembetűnő, hogy a hagyományos szakmák is tovább differenciálódnak, specializálódnak. Például a géplakatoszakma mellett egyre nagyobb igény van karbantartó, vasszerkezeti, szerszámkészítő, elektrolakatos, idomszerész, sőt bányaelektrolakatos szakmákra, a műszerész szakma is differenciálódott (a legnagyobb igény üzemekben elektronikai, mechanikai, finommechanikai, irodagéptechnikai stb. szakmákban jelentkezik), s hasonló a helyzet az autószerelő és motorszerező, tekeréscső, csőszerelő, vízvezeték-szerelő szakmák esetében. Fejlődött a szakmunkások általános műveltsége is: több mint 10 %-uk érettségizett.

Változások következtek be a betanított munkások belső struktúrájában is: a hagyományos értelemben vett betanított munkásgárda mellett kialakulóban van a nagyobb szakmai és általános műveltséget igénylő — elsősorban automatákon, gépsorokon dolgozó — betanított munkásréteg, s a termelésben fontos szerepet betöltő betanított munkások között — az anyagi érdekelttség érvényesítésének is köszönhetően, nemegyszer találunk érettségizett fiatalokat, szakmunkásokat, sőt egyes esetekben technikusokat.

ALKALMAZOTTAK, ÉRTELMSÉGIEK, KISEGÍTŐK. A város társadalmi életében — a nagyfokú iparosítással, az urbanizációval és a megyeszékhellyé válással kapcsolatban — az elmúlt 32 év alatt többszörösére növekedett az alkalmazottak, értelmiségiek és kiségitők szerepe. Számuk a 1975-ös nyilvántartások szerint 8500 fő.

Az alkalmazotti kategóriában — különösen az ipari üzemekben — a kifejezetten alkalmazotti és az értelmiségi munkaköröket nem választják külön, így dolgozatunkban szellemi dolgozók gyűjtőnéven szerepeltetjük őket. A vállalatok, intézmények 1975. évi kimutatásai alapján a város üzemében több mint 6000 szellemi dolgozó tevékenykedett, ezek egyharmada — közel 1900 fő — mint műszaki alkalmazott (mérnök és középiskolai), jóval több mint egynegyede — 1600 fő — a termelőüzemekenél dolgozik adminisztratív munkakörökben. (Kisebbségük felsőfokú, nagyobb részük középfokú végzettséggel). A tanácsoknál, fegyveres erőknél, igazságügyi és azok intézményeinél, társadalmi szerveknél, a kereskedelemben, vendéglátóiparban, az egészségvédelem és szociálpolitika terén az alkalmazottak közel egyharmada — mintegy 2500 fő — tevékenykedik. A kiségitő alkalmazottak száma az üzemeknél és a különböző tanácsoknál, azok intézményeinél, igazságügyi szerveknél, fegyveres erőknél, társadalmi szerveknél közel 1500 főre tehető.

A műszaki, természettudományos fejlődés és a társadalomtudományok iránt megnövekedett igény egyaránt előtérbe állítja az értelmiség szerepének fokozódását a fejlett szocialista társadalom építésében. A szocialista építés feladatai, az urbanizációs fejlődés és a megyeszékhely kultúrközponttá alakítására irányuló párt- és tanácsi intézkedések elősegítették az értelmiség számának növekedését, bár ezt a kedvező folyamatot az újjáépítés és a szocialista építés kezdeti időszakában gátolta a szektális politika, az értelmiséggel szembeni bizalmatlanság, amely abból táplálkozott, hogy az értelmiség a Horthy-korszakban kénytelen volt kiszolgáltatni a gyár és közigazgatás vezetőinek utasításait. Az 1956-os ellenforradalom, s abban egyes értelmiségiek tevékeny részvétele újból felszította a már szunyadóban lévő értelmiségellenességet. Csak 1958 után, a szocialista konszolidáció befejeztével, a párt helyes értelmiségi politikáját alkalmazva szűnt meg az értelmiségellenes szemlélet. A gazdasági szférában az extenzív fejlesztés, az egészségügy és kultúra terén a leszűkült lehetőségek persze egy ideig még nem adtak nagyobb lehetőséget az előrelépésre. Mindezek következménye, hogy csupán a 60-as évektől, de még inkább a 70-es évek elejétől lehetünk tanúi az értelmiség dinamikus számszerű és

minőségi fejlődésének. E folyamat illusztrálására közlünk néhány — főleg üzemi és városi — adatot:

Vállalat, üzemegység	Értelmiségiek száma						
	1945	'50	'55	'60	'65	'70	'75
Salgotarjáni Kohászati Üz.	8	10	19	27	57	84	130
Síküveggyár	4	6	26	30	33	37	51
Tanácsi Műv. Intézmények (pedagógus-népm.)	—	153	—	198	—	305	533
Nógrád m.-i Tanács	—	—	—	—	—	57	116

A városban dolgozó értelmiségiek számát — a rendelkezésre álló adataink alapján — valamivel több mint 1800 főre becsüljük: ennek 30 %-a a gazdasági szférában (ipar, kereskedelem, építőipar, közlekedés), mintegy 30 %-a kulturális ágazatban, nem egészen 15 %-a az egészségügy területén, 25 %-a pedig a megyei, városi, járási intézményekben, tanácsoknál, társadalmi és tömegszervezetekben, pártszerveknél, fegyveres testületeknél, igazságügyi szerveknél, a sajtónál, pénzügyintézetekben, ügyvédi munkaközösségekben dolgozik.

Fentiekből is látható, hogy az értelmiség összetétele a város, sőt a megyeszékhely szükségletének megfelelően alakult. Szakmai, általános és politikai műveltsége fejlődött, ami közeletti tevékenységében, a szocializmus iránti elkötelezettségében is megnyilvánul.

A KISÁRUTERMELŐK, KISKERESKEDŐK. A párt és kormány politikájával összhangban Salgotarjában is szükség van a kisiparosok, kiskereskedők munkájára, közreműködésére, elsősorban a lakossági szolgáltatások minél jobb kielégítése érdekében. A kisárutermelők, kisiparosok, kiskereskedők, földművelők tevékenysége ma természetesen nem érheti el a felszabadulás előtti, hiszen az állami és szövetkezeti ipar, valamint kereskedelem szinte teljes egészében kielégíti a lakossági igényeket. A kisárutermelők rétege sem alakult ki zökkenőmentesen. A negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején adminisztratív úton szorították vissza, s csak 1957 után fejthették ki zavartalanul a szocialista szektor mellett kiségitő tevékenységüket.

A kisiparosok száma — az állami és szövetkezeti ipar és kereskedelem erősödése következtében — csökken: amíg 1970-ben 203 főállású és 159 másodállású kisiparost tartottak nyilván a városban, számuk 1975-ben 239-re mérséklődött. Az önálló kisiparosok száma ebből 127, a nyugdíjas kisiparosoké 44, a munkaviszony mellett működőké pedig 68 fő.

A legjelentősebb, legtöbb kisiparost foglalkoztató szakmák jelenleg: szobafestő 13, kőműves 10, villanyszerelő 15, üveges 6, vízvezeték-szerelő 6, központifűtés-szerelő 7, székérfuvaros 6, női szabó 14, férfiszabó 5, asztalos 11, gép- és karosszérialakatos 15, rádió és tv-műszerész 6, híradás- és vákuumtechnikai iparos 6, műszerész 15, közlekedési eszközök gyártásával foglalkozó kisiparos 7, autószerelő 7, cipész 12, stb. — emellett megtaláljuk a képesítéshez nem kötött textilipari és egyéb ipari szakmákat is (mint pl. géplhurkoló, kézi hurkoló, szikvízkészítő kisiparosoké).

A MEZŐGAZDASÁGBÓL ÉLŐK. Az aktív keresők száma a külső peremkerületek, községek városhoz való csatlakozásával az 1960 évi 230-ról, 1970-re 484-re emelkedett. A legtöbbben — 183-an — a szövetkezeti szektorban, 61-en az állami gazdaságban, 66-an az erdőgazdaságban vannak foglalkoztatva, és 158 aktív kereső dolgozik a vizsgáldokós területén.

Lonsták László — Molnár Pál

Korunk és művésze

Szeptember 17. és 25. között immáron harmadszor rendezték meg hazánkban is a képzőművészeti világhétet, amelyet az állami és a társadalmi intézményekkel közösen a Magyar Képző- és Iparművészeti Szövetsége készített elő. A világhét minden tagállamban való egyidejű, rendszeres megkezdését 1975-ben az UNESCO, Nemzetközi Képzőművész Szövetségének kongresszusán határozták el. Az 1976-os bagdadi kongresszus mottója — „A művész mint a társadalom hasznos tagja” — lett az idei világhét központi gondolata. A kongresszuson ezt a gondolatot vitatták meg több oldalról. A megközelítési szempontok ezek voltak: a nemzeti kultúra és a mai idők művészet és környezet; a művész és a társadalom, a művész és az állam (a művész szociális szerepe); a művész szerepe az általános és a szakmai nevelésben, valamint anyagi támogatás a művész részére. Mielőtt részletesebben taglalnánk ezt az igen csak aktuális kérdéskört, érdemes egy kicsit eltűnődni a központi gondolat megfogalmazásán.

„A művész mint a társadalom hasznos tagja”. Ugye, szépen hangzik? De vajon miért nem kijelentő módban fogalmazták meg ezt az egyébként igen fontos gondolatot? Miért lett a művész csak föltételelesen, korlátozott ideig, azaz amint éppen, mondjuk, egy világméretű kampány idejére hasznos tagja a társadalomnak? Mintha a mottó megfogalmazói maguk sem hitték volna, hogy ez az állapot esetleg magától értetődő és nagy távon is állandósítható. A megfogalmazásbeli bizonytalanság pedig — mint tudjuk — mindig szemléletbeli zavarokról árulkodik.

Az egyes műalkotások esetében is már jó ideje az a leginkább zavaró, hogy valamilyen „amint éppen” életképi situációt örökítenek meg. Mert van belőlük jócskán. Például: az elítélt — amint éppen a sirlomházban búslakodik; vidám társaság — amint éppen egy pipacsos réten majálszik; az anya — amint éppen a gyermekével foglalatokodik; a munka hőse — amint éppen munkájának egy részmozzanatát végzi: a legyőzhetetlen Ember — amint éppen a derűs jövőbe néz; valamilyen okból megörökített és előtérbe állított személy — amint éppen a társadalmi helyzetét, foglalkozását szimbolizáló attributumokkal fölruházva tetszeleg; a festő a festőállvány előtt — amint éppen rátalál a kedvére való motívumra a természeti-társadalmi környezetben; portré a művészről, a politikusról, a tudósról — amint éppen gondolataiba mélyed...

Közös jellemzőjük ezeknek az alkotásoknak, hogy valamilyen „amint éppen” pillanatot, a szubjektív benyomások laza halmazát, a valóság egy tetszőleges pillanatban, jelenségszinten föltárukozó részletét ábrázolják hol allegorikusan, hol pedig ironikusan. S tekintve, hogy ily módon a látvány mögött munkáló, azt részleteiben is, de főként egészében meghatározó természeti-társadalmi mozgatóerők, cso-

mópontrendszer szükségképp megragadhatatlanok, ezek az alkotások csak tüneteiben tükrözik a természeti-társadalmi valóság kis és nagy távú változásait. Nem is tehetnek mást, mint hogy folyton-folyvást igyekeznek idomulni a valóság felszínéhez, egyszeri részmegnyilvánulásaihoz, azaz állandóan változtatják arculatukat. Pedig mint ahogyan a társadalom megosztottságába, atomjaira hullásába nem nyugodhatunk bele, ugyanígy végzetes lehet, ha az alkotások egy valamely pillanatra hangolt, részleges érvényű mondanivalókat közölnek. Annál is inkább nem, mivel nem a jelenlegi közösségi művészetet föltételező társadalmi képletünkön, hanem egy korábbi — belső megosztottságra épülő, a szélsőségesen individualista művészalapállást valósággal kikényszerítő — társadalomra jellemző kiváltképp, hogy minél kisebb távra szóló üzenetet közvetítenek a művek, annál jobban elégitik ki a mindenkori megrendelő szelvényeit. Így tudniillik minden különösebb következmény nélkül lecserélhetők az újabb és újabb technológiával, sorozatgyártásban termelt tucatművek, amelyek pusztán az újdonság varázsával, illetve az alkotókat eladó reklámkritikák szellemeskedéseivel borzolják a „békés” hétköznapi idilljébe süppedt vagy a mindennapok monotonításával elgyötört, elidegenedett „műélvezők” idegeit.

Nem kétséges, hogy egy-egy személyhez kötött, artisztikus formai újítás, az adott gazdasági-társadalmi közegben éppen elfogadott pillanatképgyártó módszer ideig-óráig anyagilag és erkölcsileg is elégséges programot biztosíthat a művészeknek, de ez a gyakorlat semmiképpen sem lehet számunkra modell, amennyiben egy szerves, közösségi művészetet akarunk kibontakoztatni. A már-már naponta szülfő, a kereskedelem által könnyen manipulálható és integrálható nyugat-európai, amerikai izmusok, art-ok láttán az embernek önkéntelenül is eszébe jut a következő vicc: a pszichiáter megsajnálja páciensét, aki a postán a leveleket pecsételi. — Ez reménytelenül egyhangú munka lehet — állapítja meg az orvos. Hová gondol, doktor úr — pattan föl a beteg —, meghogy egyhangú? Magának fogalma sincs erről a munkáról! Mindennap másik dátummal dolgozom!

„Ha egy osztály a maga sajátos életérzését nem képes társadalmilag kifejezni, akkor erőtlenné ahhoz, hogy az egész emberiség nevében lépjen föl a történelem dobogójára” — figyelmeztetett már négy évtizeddel korábban József Attila. Amikor tehát közösségi művészetéről beszélünk, világosan tisztáznunk kell, hogy a polgári művészethez képest mit, miként és ami a legfontosabb, mivégre adott vagy adhat újat mind a tartalom, mind pedig a formát illetően a szocialista művészet. A megszüntetve megőrzés és meghaladás problematikájáról van tehát elsősorban szó, és ez egyben kortárs képzőművészetünk egyik sarkalatos kérdése is. Történelmileg szükségszerű, hogy a dolgozó nép, a munkásosztály az, amelyik az egész emberiség — a múlt és a jövő — nevében a történelem dobogójára léphet, éppen ezért

nem lehet számunkra közömbös, hogy miként képes tükrözni sajátos életérzését, a világhoz való viszonyát.

Gyakran hallhatjuk, hogy a tudományos-technikai forradalom korát éljük. De nem elég fölismerni, hogy korunk valóságképe egyre összetettebbé, ellenőrizhetetlenebbé válik. Le kell vonnunk belőle a szükséges következtetéseket a valóság megidézésének, közvetlenül átélhetővé tételének módozatait illetően is. A mindenkori dolgozó ember a történelem során eddig ugyanis jobbra olyan szellemi-fizikai munkafolyamatokban tevékenykedett, amelynek részmozzanatait is ő végezte, a munka és más egyéb tevékenységeinek folyamatát bármikor jól áttekinthette, az ember, a gép, a munka tárgya és eredménye egyléptékű volt. Ennek következtében nem okozott különösebb nehézséget a folyamat ábrázolása, tekintve, hogy a benne résztvevő, emberléptékű elemek bármely pillanatban szerves egységbe voltak rendezhetők.

Nos, napjainkban éppen a munkafolyamatok, a tevékenységi köreink differenciálódását, szakterületekre való specializálódását figyelhetjük meg lépten-nyomon. Minél fejlettebb a technológia, annál áttekinthetlenebbé válik a pillanatnyi látvány szintjén a munka folyamata, annál bonyolultabbá válik a munka tárgyának a szellemi és a fizikai dolgozókkal való kapcsolata. Így aztán az organikus létre olyanira jellemző visszacsatoló mechanizmus kiküszöbölődése folytán az egyes tevékenységeink célja, eredménye is önmagától ellentétbe csaphat át. Ha történetesen egy futószalag mellett dolgozó munkást örökítünk meg a naturalista életkép szintjén, amint éppen valamely részművelet végeztet, nem kétséges, épp a munka célja, értelme, az ember szerepe válik értelmetlenné, hogy ne mondjuk: szármasság.

A nyugati képzőművészek közül nem kevesen úgy igyekeznek elsasszézni az életkép csapdáját, hogy az egészében beláthatatlan, érzékelhetetlen folyamatok tetszőlegesen kiválasztott részleteit, pillanatképeit variálják, torzítják, erővonalazgatják ilyen-olyan módon, vagy ezeket a pillanatképeket montírozzák szét, illetve össze, akarva-akaratlanul is egy megsemmisült valóság látszatát keltve ezáltal. A szét-, illetve összemontírozott valóság-szeletek mennyiségi növekedése azonban ilymódon nem eredményez minőségi változást is, mindössze most már nem egy pillanat képe ütközik össze a mű felületén és a szemlélő agyában. A montázs eluralkodásával pedig már el is érkeztünk a gátlástalan manipulálás birodalmába, hiszen a szubjektum kénye-kezdére kiragadott valóságtöredékek szervesen egybekapcsolásával egyrészt a kívánt irányba lehet terelni a néző gondolkodását (lásd: reklám), másrészt teljes mértékben át lehet rá ruházni a felelősséget. Mondván: álljon a nézőben össze egészé az intim műélvezés során a töredékekben tált valóság. Így aztán a világ széttöredeztetsége ezekben az úgynevezett „nyitott” művekben nemhogy lelepleződik, sokkal inkább

eszményképpé válik és egyszersmind újratermelődik.

De hát nincs ebben semmi meglepő, hiszen e jelenség mögött meghúzódó világnézet bevallottan is egy szűk réteg „egyéni szabadságát” helyezi előtérbe az egész közösség rovására, végtelenül fölerősítve ezáltal az elidegenedés mechanizmusát. Tudják ezt ott is, csakhogy a pillanatnyi érdekek mindenkor elnyomják a csak nagy távon ható és kamatoztatható törekvéseket. Annál inkább meglepő, hogy nálunk nem kevesen egyetlen lehetséges követendő, korszerű példának fogadják el ezeket az avantgarde jelzővel gyakran visszaélő, olykor ideológiamentesnek föltüntetett, de valójában a polgári világnézetet tükröző és sugalló művészi megoldásokat. Ujjongva fedezik föl például Picasso műveiben az afrikai hatásokat, az amerikai dzsesszenében a néger folklórt, csak éppen a mi saját népi hagyományainkat, a teljes világgépet őrző visszaigazolóp népművészetünket érzik elavultnak, az egyetemes emberi kultúrához méltatlannak. Nincs mit esodálcoznunk, ha e provincializmussal, kozmopolitizmussal és sznobizmussal jócskán megáldott körökben gyakran adnak hangot olyan véleménynek, miszerint a jelenkori magyar képzőművészet — valamilyen nemzeti átok folytán — idestova legalább ötven évvel elmaradt a nyugat-európai művésztől.

„Ha mindenáron elmaradásról akarunk beszélni... inkább szólhatunk a saját lehetőségeinktől való elmaradásról, s ha az okokat keressük, ezért és nem a kötelező versenyfutás nevében, kell küzdőnk a szellemi restség, az újat mindenkor tagadó és elutasító szellemi magtartás ellen, amely még akkor is az értékek semmibe vevésére ösztönöz, ha az új itt született, a mi társadalmi, művészeti fejlődésünkben gyökerezett — írja Rídeg Gábor — ... nem lehet dolgunk, hogy családostan riadozzunk, ha ezeket az értékeket olykor a „művelt” Európa nem ismeri föl, mert nem biztos, hogy ennek oka mindenkor bennünk keresendő, nem pedig az adott értékítélet fogyatékoságában.” Különösen akkor nem, amikor a másik világrendszerben élők értékesebbik fele, az emberiség sorsáért, a kultúráért aggódók táborába éppen tőlünk — s tegyük hozzá: joggal — várja a kezdeményező lépéseket.

A kultúra területén nincsenek kis és nagy népek. Nem véletlenül tűzte napirendre a bagdadi kongresszus is „a nemzeti kultúra és a mai idők” kérdéskörét. A nemzeti kultúrák előtérbe kerülésének egyik oka az, hogy a tömegkommunikációs eszközök révén századunkban egyre nagyobb méreteket ölt az uniformizálódás, a kollektív tudattartalom és a viselkedésmódok egységesülése. Ez szinte törvényszerűen eredményezi az erősebb kötődést a nemzeti kultúrához, ami nemcsak a védekezésben, hanem az önépítésben és ennek következtében az egyetemes kultúra gazdagításában is megnyilvánul. A nemzetek ugyanis elsősorban az eredeti és a történelem során szerzett kultúrájukkal különböznek egymástól. A nemzet ugyanakkor szerves kapocs is az egyén, a ki-

sebb-nagyobb közösségek és az emberiség között. Eppen ezért a nemzeti kultúráknak kulcsszerepe van az országok és a különböző etnikumok közötti érintkezésben, mert — a nemzeti önállósággal és sajátosságokkal egyidejűleg — az egyetemes emberi létezésben való aktív jelenlét egyik legfontosabb kifejeződése. (Gondoljunk csak a bármely helyen és korban virágzó népművészet nemzetközi jelrendszerére.)

Az a kultúrpolitika, amely nálunk napjainkban bontakozik ki, a nemzeti kultúra kérdésében is az egész közösség érdekeit tartja elsődlegesnek, nem pedig a pillanatnyi érdekeket. Másként fogalmazva: a pillanatot igazítja a történelemhez, vagyis a múlt örökségét a távlatokért igyekszik föltárni és a jelenbe építeni. Előbb-utóbb „rá kell döbbernünk, hogy úgy látszik, nem egészen oda jelöljük be az újabbkori európai művelődés hegy- és vízrajzi térképébe a művészet történetének főbb vonulatait, illetve forrásvidékeit, ahol azok a valóságban futnak, illetve fakadnak — írja Pap Gábor. — A jövő közösségi művészetének legfontosabb jellemvonásai például... jóval egyenesebb úton vezethetők le minden idők és helyek népművészetéből, pontosabban azokból a jellemző jegekből, amelyek a népművészet konkrét helyekhez, korszakokhoz, illetve társadalmi formációkhoz köthető sajátosságain túl annak általános és nagy távon ható jellemzőiként rajzolódnak ki előttünk... Persze ahhoz, hogy ilyenfajta fölismerésekig eljuthassunk, egy kicsit elmélyültebben, mindenesetre sokkal átfogóbb szemlélettel kell közelítenünk a népművészet egyetemes szellemi örökségének kérdésköréhez is, mint ahogyan azt a szakkutatás ma általában teszi. És akkor mint a nagy távra szóló, szerves információtárolás, illetve -továbbítás egyik lehetséges modellje, sokkal nagyobb és jelentősebb szerephez juthat ez a hihetetlenül gazdag, ugyanakkor mindmáig alig kamatoztatott örökség a jövő kollektív művészet alapelveinek, illetve lehetséges alkotó módszereinek tisztázása során, mint ahogyan azt ma még nagy általánosságban el tudjuk képzelni.”

Az utóbbi időben egyre erőteljesebben bontakozik ki egy új képzőművészeti koncepció, amely — föladván a kiállításközpontúságot — fokozottabban veszi figyelembe a változó társadalmi igényeket. Ennek megfelelően az egyes művészeti ágak tekintetében is súlyponteltolódás következett be. Azok a képzőművészeti műfajok kerülnek előtérbe, amelyeknek művészi értékei közvetlenebbül illeszkednek a mindennapi életbe, környezetbe. A cél az, hogy a környezetalakító művészet, építészet, iparművészet mind hatékonyabban vegyen részt a közösség tudatának formálásában, az ünnepek (a jeles napok) és a fontos társadalmi események kapcsán csakúgy, mint a hétköznapi ténykedéseink alkalmából. Vagyis a mű (művész) és közönség kapcsolata váljék közvetlenebbé, szervezettebbé. Ellenkező esetben a művész úgy érezheti, hogy kívülrekedt a társadalmi munkamegosztásból, hontalanná, talajtalanná vált, mert sem a mű megalkotása előtt, sem pedig utána nem tudja: hol,

mikor és milyen funkcionális szerepkört tölt majd be az alkotása. Nem mindegy tudniillik, hogy pusztán múzeumi tárgyakként, szabadiszekeként vagy a természeti-társadalmi változások ritmusa által meghatározott, kijelölt helyen, általános személyiség- és tudatformálóként funkcionálnak az eleve ökológikusan megkomponált művek.

Ha nem tisztázódik egyértelműen, hogy hová és mivégre kerül az alkotás, a művész akarva-akaratlan közömbös lesz a valóság totalitása iránt és megreked a részleges érvényű valóságtöredékek ironikus vagy allegorikus rendezgetésénél, mintegy így fejezve ki tiltakozását az ellenséges külvilággal szemben. S tekintve, hogy e módszerek a mellébeszélést, olykor a sanda kétértelműséget teszik lehetővé, az alkotó szándéka is gyakran félreérthető a mondanivalót illetően. Nem utolsósorban éppen ezen ellentmondásos helyzet folytán nálunk is kialakult egyfajta művészi magatartás, amelynek jellemzője, hogy a művész akaratától függő módszerekkel elkülöníti egymástól azokat a munkákat, amelyeket csak saját öröme, belső kényszerből alkot, illetve azokat, amelyeket megélhetése biztosítására, állami vagy magánmegrendelésre készít.

Sajnos még gyakran előfordul, hogy a társadalmi megbízások során szinte teljesíthetetlen, olykor nevetséges föltételeket szabnak a művészeknek. Így például egyik legújabb köztéri alkotásunk esetében, melyet a Budapesti Vegyiművek 100. évfordulója alkalmából adományozott a IX. kerületnek. A „hegyek vajúdása” közben (három év alatt számos kiváló szobrászunk akadt fönn a pályázatban kifrt gondolatok közpályáján) megszületett mű védelmében a megrendelők a következőket mondják: „... ez most kifejezi a vegyipari munkást. Fiatal, előretekintő arca egy gondolkodó emberé. Talán lehetne ez az arc még intellektuálisabb, ipari tanulóknak mi már csak érettségizett fiatalokat keresünk. A figura nyakába akasztva egy porálarc lóg, üzemenkben még sokfelé használják. Az emberek rá fognak ismereni. Ezt a szobrot nem kell majd megmagyarázni.” Ha a szobrot talán nem is kell megmagyarázni — önmagáért beszél! —, de az mindenképp magyarázatra szorul, vajon a megrendelők (akikben a közösség nevében egy-egy köztéri mű alapgondolata megfogalmazódik) az esetek többségében miért nem rendelkeznek mindmáig a művészet területén is érvényes és használható „érettségivel”?

A művész szerepéről az általános és a szakmai nevelésben ezúttal az idén tízéves jubileumát ünneplő zebegényi szabadiskolával kapcsolatban ejtsünk néhány szót. A szabadiskola nem festőket, szobrászokat stb. képző fiókfőiskola, hanem szemléletformáló műhely, komplex képzési programja a legfontosabbnak, a személyiségnek a közösségben való kibontakoztatását tartja. A hétköznapi gyakorlat is minduntalanul visszaigazolja, hogy a társadalomnak nem a főiskola által amúgy is szép számmal képzett professzionista festőkre, szobrászokra, grafikusokra stb., illetve

ezek „utánpótlás-válogatottjára” van szüksége, hanem a ma használatos főbb alkotási módokban és művészeti technikákban, valamint a különböző képző- és iparművészeti törekvésekben s az általuk tükrözött világnézeti kérdésekben járatos művészetkedvelő állampolgárookra. A növédekéek olyan feladatokat kapnak, amelyek önálló gondolkodásra, a fantázia megmozgatására, kreativitásra és alkotásra serkentik őket. A cél a föl nem ismert művészi képességek és érzékenység kibontakoztatása, valamint annak tudatosítása, hogy a dolgok összefüggései szinte végtelenek és nemcsak önmagukért fontosak.

Érdeemes például eltűnődni azon, hogy milyen pályát jár be az a növendék, aki a szabadiskola komplex képzési programjának minden előnyét élvezti, és az, aki a még szintén gyakori vikendjellegű művésztelepesdit járja végig. Ez utóbbi esetben a maximálisan elérhető siker az lehet, hogy fölveszik valamelyik főiskolára vagy a jogosítvány nélküli vasárnapi festők népes táborába lép. Mindenképp az egyoldalúan képzett műalkotás-termelők jócskán túlteltett kasztját duzzasztja tovább, nem kis anyagi és erkölcsi terhetek róva ezáltal a társadalomra. A másik esetben azonban, bármilyen konkrét helyszínén tevékenykedik is társadalmi életünknek, égető szükségletet elégít ki, akár „állománybeliként”, adminisztratív munkakörben, akár egyszerű hangadóként a maga szűkebb-tágabb mindennapi környezetében. Kultúrpolitikánk egy ilyen közvetítő réteg nélkül ugyanis nem tudna — vagy legalábbis nem a kellő gyorsasággal — a társadalom eddig érintetlen mélységeibe behatolni

Végezetül érdemes föl hívni a figyelmet a marxizmus klasszikusai által adott azon prognózisra, miszerint: „Kommunista társadalomban nincsenek festők, hanem legfőbb emberek, akik egyebek között festenek is”. Sokan ezt a megfogalmazást pusztán szép metaforának tartják és úgy vélekednek, hogy lehetetlen gyakorlati tennivalókra lebontani, a közművelődés aktuális föladataira vonatkoztatni. Gyakran a tömegtájékoztató fórumok is paradox módon a múltból örökölt művésztatusz konzerválásán munkálkodnak. Néhány éve például a televízió riportot sugárzott arról, hogy az egyik vidéki városunkban műtermes lakásokat építettek a művészeknek. A tv sorra bemutatta a művészeket, amint éppen a stafeláj festőállvány előtt lázasan dolgoznak. Ezzel is dokumentálva, hogy a művészek részére nyújtott anyagi támogatás indokolt és megérdemelt, s hogy rendes fickók ezek, mert lám, mint rendszeren, most is folyton alkotnak. Érdemes volna már egyszer s mindenkorra alaposabban végig gondolnunk, hogy a művészek csakugyan akkor hasznos tagja a társadalomnak, amint éppen a stafeláj előtt szorgoskodnak? Másként fogalmazva: ha kiállításra vagy megrendelésre, rosszabb esetben műterme tapétázására a stafeláj mögött az alkotás pillanatában éppen fölvilanó valóságtöredékeket, pillanatképeket gyárt?

Menyhárt László